

V. Önismeret – faluismeret: az Erdélyi Fiatalok

A két világháború közötti Romániában magyarul megjelent folyóiratok legtöbbjét az jellemezte, hogy általában valamilyen *mozgalom* szócsöve volt. A körjük fölzárkózó eszmetársak tevékenysége nem merült ki a lapszerkesztésben, a sajtóorgánumban terjesztett célkitűzéseknek megfelelően más természetű *szervező* tevékenységet is folytattak, a lapok kiadványokat jelentettek meg, az olvasótábor akciókra buzdították és így tovább. Ez jellemezte 1930–1940 között az *Erdélyi Fiatalok* néven ismert csoportosulást is.

Általában a szociológia és a nemzetiségi szociográfia, s ezen belül a Gusti-féle nemzetismeret és szociográfiai magyarság-vizsgálat kapcsolata szempontjából az *Erdélyi Fiatalok* szervezkedése különleges helyet foglal el: ez volt az a folyóirat, amelynek tevékenységében a Gusti-hatás a legközvetlenebbül érvényesült, s amely a szerkesztésben, a mozgósító munkában (a falusegítésben), az akciók megszervezésében (a faluszemináriumokon), a *Falufüzetek* sorozat-kiadványban egyaránt elsősorban a szociológiai fogantatású megismerést szolgálta.

A Gustiék irányában jelentkező rokonszenv és az ifjúsági szervezkedés fő célkitűzése közötti harmonikus egység magától értetődő volt: a falu felé fordulás eszméje határozta meg a mozgalmat, s ezzel rokon, a gyakorlatban is érvényesített eszmére leltek a bukaresti iskola működésében.

Az *Erdélyi Fiatalok* egész munkássága tulajdonképpen egyetlen tengely körül forgott: az önismeret náluk lényegileg faluismeret volt, s ha a magunkat föltáró szocioló-

giai-szociográfiai ténykedésük több területet ölelt föl, ezek valójában egyazon téma – a parasztságismeret – változatai voltak.

Az alábbiakban kövessük nyomon (a.) az ideológiai semlegesség jelszava ellenére szépreményű indulásban, (b.) a Gusti-ihletettséggel megerősített falu felé irányulásban a parasztság-megközelítés különböző vetületeit: (c.) a fajismeretként értelmezett parasztság-tükrözést, (d.) a nemzetiségismeretet mint faluismeretet azon indok alapján, hogy a magyarság gyökere, támasza, létalapja a falu, (e.) az értelmiség szemszögéből látott falu megismerésére irányuló erőfeszítéseket, s (f.) mindezek konkrét megmutatkozását: a gyakorlati falumunkát, (g.) egészen az önismerő lángolás lassú kialakulásáig, a mozgalom végső agóniájáig.

a. Világnézet feletti indítás

Még frissek voltak a hantok a lupényi sortűz áldozatai felett, amikor az országos elégedetlenség, a válságriasztó perspektívtalanságának általános hangulatában, olyan körülmények között, amikor a romániai magyarságon belül a nemzedéki probléma egyre toladóbbá vált – 1930-ban –, megindult az itteni magyar főiskolások *Erdélyi Fiatalok* néven ismert szervezkedése. A sajtóorgánium köré fölzárkózott csoport elődeinek – legalábbis szervezetileg, nem a meghirdetett eszmék vonatkozásában – nehéz volna levezetni a „családfáját”, hiszen a húszas évek néhány sikertelen kísérletezésétől, például a *Véndiákok Lapjától* eltekintve ilyen főiskolás tömörüléssel nemigen találkozunk. A bevallottan vallásos célzatú ifjúsági egyesületek – az IKE, a *Római Katolikus Népszövetség* (később *Majláth-kör*), a *Dávid Ferenc Egyesület Ifjúsági Szervezete* – sem tekinthető kimondottan elődnek, egyedül a *Székely Társaság* ifjúsági tagozata indult hasonló alakulatnak, s mondható részben az *Erdélyi Fiatalok* előkészítőjének, majd testvérszervezetének.

Ha szervezetileg a diszkontinuitás jellemzi is e fiatal gárdát, eszmeileg – főleg a legáltalánosabb társadalomfilozófiai nézetek tekintetében – az elődökhöz történő kapcsolódás egészen nyilvánvaló, annak ellenére, hogy már a kezdet kezdetén az *eszmei függetlenség* hangzatos jelszavát írták föl kibontott zászlajukra. Méltán állapított

ta meg Gaál Gábor az *Erdélyi Fiatalok* indulásakor, hogy a „nép” megszervezése és nevelése – bár értékelni kívánja az elődök ideológiai pusztítását, nem több, mint új erők odaállítását a régi helyére, hiába a célkitűzés, függetlenül gondolkodni a régi nemzedéktől – minden a régi vonalon mozog.¹

Egy mozgalom rendszerint elméleti programmal indul. Az *Erdélyi Fiatalok* nem ezt tette. Programot – saját bevallásuk szerint – nem akartak adni. Szervezkedésük indítékai ennek ellenére kiderülnek az indulás ködös szövegeiből. Általános emberi problémákra hivatkoztak, annak a háborút gyermekként végigszenvedő, felcseperedett nemzedéknek megszólaltatói kívántak lenni, amely előtt gigászi feladat áll: „kiutat találni az emberiség legmélyebb és legáltalánosabb válságából, megkeresni a káoszban egy becsületes, alkotó, mindenkinek termő munka lehetőségeit”.² De ugyanakkor *erdélyi* fiatalok, akiknek hivatása az egyéni önzés és nemzeti békétlenség helyett megteremteni „az új erdélyi magyar generáció közös öntudatát, felekezeti és osztályellentétek felett”³, olyan ideológiát, amelyben a közös érdek uralkodik, s „amelyben minden dolgozó magyar megtalálja a maga helyét”.⁴

A mozgalom minden későbbi félrecsúszása és értéke csírájában benne van ebben az állásfoglalásban. Ha az egyszerűsítés veszélye ellenére egyetlen mondatban akaróknak sűríteni az *Erdélyi Fiatalok* elágazó mozgalmának a hangadók írásaiból kibontható fő eszmei mondanivalóját, így fogalmazhatnánk: az erdélyi magyarság számára létkérdés az, hogy áthidalja a társadalmi szakadékokat s egységet teremtsen a maga portáján minden szempontból.

Ezt a sűrített értékelést elemeire bontva megtaláljuk, milyen társadalmi ellentmondásokon akarták túltenni magukat, milyen szakadékot kívántak áthidalni az egység kifejezése érdekében. Ugyanakkor ez az egységteremtő törekvés egyben az önmegismerésük milyenségét is magyarázza. Mindenekelőtt felül akartak emelkedni az ideológiai ellentéteken, túl akarták tenni magukat az osztályellentéteken és felekezeti civódásokon (e cél érdekében hangoztatták a faji összetartozás homályos eszméjét), meghirdették a különböző nemzetek, nemzetiségek, a Duna menti népek közötti ellentétek megoldását, ki akarták békíteni az erdélyi magyar értelmiséget a néppel.

Mindezen egység-célok elméleti megalapozását a világnézet-felettségben próbálták megtalálni.

Az ideológiai harc helyett a világnézeti „függetlenséget” vallották. Ennek oly módon igyekeztek eleget tenni, hogy hangot adtak a legkülönbözőbb felfogásoknak. „Lapunk – írták az induláskor – szabad kritikai lap kíván lenni, s ezt a kritikát a lelkiismeret akarja vezetni. Minden becsületes és jól átgondolt véleménynek helyet kívánunk adni..”⁵

Az eszmei, ideológiai függetlenség hajtogatása azonban furcsa módon átcsapott saját ellentétébe. Az alapvetően elhibázott indítás – az ideológiai harcmezőkön vívott osztálycsatáktól való tartózkodás – nagyon is osztálymeghatározottságú, bátor, a marxizmushoz közel álló nézetek propagálását is lehetővé tette, persze szűk keretek között. Az ilyen írások természetesen kibékíthetetlen ellentmondásban álltak az egész erdélyi magyarság felett lebegő világnézet-közösség illúziójával, inkább az egyes társadalmi osztályok életútját, érdekeinek, mentalitásának különbözőségét hangoztatták.

Az ideológiai ellentéteket tehát nem tudták áthidalni, hanem – akaratuk ellenére – elmélyítették. Hiszen a lapban legfeljebb a tördelésben érvényesíthették a képzelt ideológiai függetlenségüket (egymás mellé tettek ellentétes tartalmú írásokat), de ezzel éppen azt fejezték ki, hogy még e csoportosuláson belül is súlyos nézeteltérések uralkodtak.

Az ideológiai tarkabarkaság miatt a legkülönbözőbb oldalról érték őket támadások. (S egymástól eszmeileg igen távol álló emberek kifejezték egyetértésüket a mozgalommal.) Gaál Gábor az induláskor „egy tisztázatlan és kenetes, romantikusan átgőzölt *óhaj* és *vocativus ideológia*”⁶ képviselőinek nevezte őket, akik még addig sem jutottak, hogy számoljanak a történelmi és társadalmi valóság igazi természetével, akik megmaradtak az első menekülést csillogtató ráeszmélésnél: a *reménynél*, s „e remény pánhumanisztikus sodrában a felekezetek, osztályok és ideológiák ellentéteit legyőző öntudatot aposztrofálja, amely – reményük szerint – minden problémát megold”.⁷

Igazságtalanok lennének azonban, ha az *Erdélyi Fiatalok mai* jellemzésekor nem vennők figyelembe, hogy Gaál Gábor vélekedése főképpen a lapról kialakult *első benyomást* tartalmazta. (Nem sokkal az első szám után írta a

cikket.) A *Korunk* főszerkesztője ekkor még nyilván nem láthatta, hogy a kibontakozás számos lehetőségét magában foglaló mozgalomban a potencialitások közül melyik fog realizálódni. Való igaz, hogy Gaál Gábor értékelése a lap egyes munkatársainak mentalitását jól jellemezte, hiszen tényleg voltak olyanok, akik nem jutottak túl az óhaj és a reménykedés filozófiáján. Zavarólag hatott a folyóirat jellegének korai fölmérésekor az is, hogy több munkatársuk a főleg érzelmi, kevésbé tudatos, s a legkevésbé tudományos bölcséleti vázat inkább lírai ömlengésekben, mint társadalombölcséleti tanulmányokban formázta meg. Voltak, akik a líraiságot tudatosan védelmükbe vették⁸, s történelmi szerepére hivatkozva (1848-ban sem a filozófia hevítette az ifjúságot, hanem a líra – mondották) egyenesen valamilyen „filozófia-pótló” szerepet tulajdonítottak neki.

Racionálisan ítélkezve nyilván nem tagadhatjuk, hogy a lírai tónus a magyar művelődési életben tényleg alkalmas volt társadalmi eszmék tudatosítására. Egy mozgalom kezdetén azonban az ilyen „kenetes-romantikus” kifejezésmód megtévesztően hatott, s talán ez is magyarázza akkori Gaál Gábor-i ítélkezés egyértelműen elutasító jellegét.

A támadások azonban nemcsak baloldaltól, a *Korunk* szárnyoldaláról érték őket. „Nekünk, kik az élen állottunk – panaszkodott László Dezső főszerkesztő – a románokkal való barátkozástól a kommunistákkal való érdekazonosságig végig kellett mennünk a nyílt és főleg burkolt gyanúsítás minden skáláján.”⁹ „És lettünk egyrészt feltűnési viszketegségtől bántalmazott hiú klikk, majd kommunista forradalmi társaság, másrészt pedig öreg, maradi emberek által pórázon vezetett konzervatív különc csoport, kiktől nem érvényesülhet itt a haladó szellem”¹⁰ – búslakodott Debreczeni László. S mindenik bírálatban – még a „kommunista társaság” szemrehányásban is – volt egy szemernyi igazság. Az ideológiai függetlenség fellengős jelszava oda vezetett, hogy később a konzervatív, antimarxista és az osztályharc híveit „Osztályffy Jánosoknak” csúfoló írásoktól (Wass László) a keresztény szocialista nézeteken keresztül (Borbáth Dániel) a marxista osztályharc elméletéig (Demeter János) mindenféle felfogás belefért ebbe az úgynevezett eszmei-harc-felettségbe.

b. Gusti-ihletettség

Az *Erdélyi Fiatalok* ideológia-felettsége lényegében a politikai elkötelezettségtől tartózkodó magatartás is volt, s ezen a ponton találkoztak törekvéseik a „politikátlanított szociológiát” művelni akaró Gusti-iránnyal.¹¹ A Gusti-i politikamentességnek a hangoztatása nem pusztán a maga negatívságában volt elismerésre méltó az *Erdélyi Fiatalok* szemében, a tartózkodás a politikában az adott korban azt is jelentette, hogy a Gusti-csoportosulás általában igyekezett elhatárolni magát a reakciós uralkodó körök sovíniszta, nacionalista politikai gyakorlatától, ez pedig pozitív állásfoglalást jelentett.

A román falukutatás elméleti kötőanyagának, a falumozgalom gyakorlati céljainak, kutatási módszereinek elismerő-egyetértő fogadtatása az *Erdélyi Fiatalok* körében egymagában még kevés lett volna ahhoz, hogy a Gusti-módszer alkalmazására sor kerülhessen. Ehhez – a Gusti-közlemények ismeretében – a közvetlen személyi kapcsolatok föl vételére, a monografikus munkának belülről történő megismerésére volt szükség. Az *Erdélyi Fiatalok* kezdettől fogva hajlandóságot mutatott arra, hogy bekapcsolódjék a Gusti-csapatok munkájába, ezt szükségképpen előfeltételnek tartotta ahhoz, hogy alaposabban megismerje az alkalmazott monografikus módszert.¹² Még mielőtt erre sor került volna, az *Erdélyi Fiatalok* magát Gustit is meghívta egy előadás megtartására.¹³ Sajnos a professzor megbetegedése miatt nem kerülhetett sor az előadásra.¹⁴

A közvetlen kapcsolat fokozatosan kiformalódott, az *Erdélyi Fiatalok* több munkatársa – Venczel József, Váró György, Haáz Ferenc, Hegyi István, Bakk Péter – részt vett a monografikus kutatásokban, s így saját tapasztalatain keresztül továbbította az ifjúsági tömörülés felé a Gusti-eszméket.¹⁵ A bukaresti egyetemi tanár negyedszázados egyetemi munkásságának tiszteletére rendezett ünnepegekhez csatlakozva a lap nagyrabecsülését fejezte ki Gusti iránt, s kiemelte a Gusti-módszer nemzetközi jelentőségét, egyetemes alkalmazhatóságát.¹⁶ Ugyanakkor a bukaresti „Koós Ferenc” körben tartott (már említett) megemlékezés alkalmával, amelyen H. H. Stahl, O. Neamtu és A. Golopenția kíséretében Gusti professzor is megjelent, Bakk Elek az *Erdélyi Fiatalok* tisztelete jeléül átnyújtotta neki Balázs Ferenc *A rög alatt* című könyvét, s

miként az eseményről szóló beszámoló megjegyzi: „megemlítve, hogy a [z Erdélyi] Fiatalok köré csoportosult magyar ifjúság kezdettől fogva nagy figyelemmel kísérte Gusti tanár társadalomtudományi monográfiai munkáját és a gyakorlatban is igyekezett alkalmazni a professor módszerét”.¹⁷ Jelentőségteljes volt Gusti válasza, amelyben kiemelte, hogy az egyes „falucsapatok munkájában a magyar ifjak milyen lelkiismeretesen és odaadással vettek részt. *Annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy ez a két nép, amely évszázadokon át együtt élt, együtt fog élni, a román és a magyar meg fogják érteni egymást és együtt fognak dolgozni*”; a lap örömmel vette tudomásul Gustinak e szavait, s kifejezte abbeli meggyőződését, hogy „az a népfelnevelő munka, amit az ő odaadó munkatársaival végez és amibe a »Koós Ferenc«-kör bekapcsolódik, egyik biztos alapja lehet annak, hogy e két nép számára a békés együttélés feltételeit megszerezzék és megteremtsek a megértés és megbecsülés munkás szellemét”.¹⁸ A folyóirat és a falukutatás eszmei ihletője közötti ilyen bensőséges kapcsolatteremtés önmagától beszél.

A Gusti-eredetű faluorientáció nem egyszerűen az elvont rokonszenv alapján tevődött át az *Erdélyi Fiatalok* gyakorlatába, a lapot szócsőnek fölhasználó fiatalok jól meghatározott társadalmi szükségletből fordultak a falu felé. Egyszerűen az történt, hogy a társadalmi rendelés – az a kisebbségi sorsban determinálónan ható követelmény, hogy az itt élő magyarság léte döntő mértékben a falutól függ, tehát meg kell ismernünk saját létalapunkat – kiegészült a román tudományos tevékenység részéről jövő ugyanilyen sugallattal. Történt ez azért, mert az egész román társadalmi valóság létformálódása is döntő mértékben a túlsúlyban levő társadalmi erőttől, a parasztság életalakulásától függött, s éppen ez tudatosodott a bukaresti iskola tagjaiban. Az *Erdélyi Fiatalok* nem tagadta a faluhoz kötődés ilyen létmeghatározó jellegét.¹⁹

A Gusti-hatás ily módon bizonyos kétágúságot eredményezett az *Erdélyi Fiatalok* szociológiai munkálkodásában: az önismerő igyekezet egyfelől arra irányult, hogy föltárja, miként lehet a létezés (persze leszűkítve értelmezve: a nemzetiségi értelmiség létezését) biztosítani a néppel, s főleg a falusi tömegekkel kialakított kapcsolatokon keresztül, másfelől a magunk ismerése azt célozta,

hogy ezt a bizonyos létalapot – a falusi tömegeket – az ismeret birtokában föl lehessen emelni.

Az első irány megválasztása közvetlenül összefüggött a gazdasági válság majd a belőle kinövő politikai krízis szülte társadalmi viszonyokkal: a gazdasági regresszió s az ehhez társuló hátrányos nemzetiségi megkülönböztetés politikája súlyos terhet jelentett a romániai magyar dolgozók számára, s különösképpen a magyar értelmiség körében éreztette káros hatását. Ez a konkrét helyzet olyan problémák elé állította a fiatalságot, mint az elhelyezkedés akadályai, a pályaválasztás nehézségei, a falu értelmiséget felszívó képességének mérlegelése és így tovább. Mindezek a témák szociográfiai megvilágításra vártak, s az *Erdélyi Fiatalok* ennek a szükségletnek becsülettel eleget is tett.²⁰

A második irány nem annyira ezekkel a létfeltételekkel kapcsolatos, hanem inkább magát a falut érintette: a falusegítés Gustinál is oly nagy súlyt kapott vállalása volt ez.

Igazságtalanság volna ezt a két irányt úgy sarkítani (a maga idejében egyesek tettek ilyen célzásokat), mintha az értelmiségiek munkalehetőségének vizsgálatát legkevésbé jellemezte volna az önzetlenség, mivel ez egy egyszerű pekuniáris kérdés szociologikumának nagyon is önző megközelítése lett volna, s az önzetlenség legfeljebb a másik oldalon, a falunevelő, faluszervező munkálkodásban nyilvánult volna meg. Az *Erdélyi Fiatalok* szociológusait *személy szerint* nem illetheti ilyen etikai megbélyegzés; az más kérdés, hogy az a *társadalmi réteg*, amelynek exponensei voltak, valóban anyagilag érdekelt volt abban, hogy elsősorban a falu biztosítson számára megélhetést.

A monografikus elmélet és módszer mindkét irányban hasznos tanácsadónak bizonyult. A monografikus csapatok konkrét akcióinak ismertetésekor – miként azt Jancsó Béla tette²¹ – közvetlenül követendő példaként jelentkezett a (ma így nevezhetnők) kétirányú információs csatorna működtetése: egyrészt az ismeretszerzés, másrészt az ismeretátadás, ami minden monografikus felmérésben kölcsönösen kiegészítette egymást. S ha a falu felől a kutató irányába haladó információk tudományos leltározásában, földolgozásában a Gusti-csapatok kollektív, interdiszciplináris sokoldalúságát a kisebb hatósugarú nemzetiségi önvizsgálatban csak szerényebb igénnyel lehetett

követni, a másik irányú információcserében már sokkal több közvetlenül alkalmazható módszert találtak az *Erdélyi Fiatalok* falumunkásai, s az ismeretterjesztő előadásoktól a népkönyvtárak létrehozásáig, az olvasási versenyektől az egészségügyi felvilágosításig számos, az *Erdélyi Fiatalok* által is alkalmazható eljárást ismertettek a Gusti-népszerűsítőik. A népfőiskola gondolata, amelyet Balázs Ferenc Mészkon oly sikeresen átültetett a gyakorlatba, lényegében szintén a miniszter-Gustitól eredt, csak akkor különböző okok miatt nem valósulhatott meg.²²

Balázs Ferencet egyébként egész *gyakorlati* tevékenysége alapján a Gusti-elképzések megtestesítőjének tekinthetjük, még akkor is, ha az *Erdélyi Fiatalok* munkatársa nem *alkalmazta* a Gusti-féle falufőlemelő eszméket, hanem inkább *maga fogalmazta meg* őket és érvényesítette. A *gyakorlati* faluépítő munkájára utaltunk, mivel a konkrét faluművelői akcióit meghaladó területen – írásaiban – a Gusti-szellem már hiányzott, hiszen – mint jeleztük – nem a monografikus ténygyűjtés, nem a szociológia adatfeldolgozás módszerével mutatta be a falukörnyezetet.²³

Az ilyen spontán párhuzam mellett azonban jelen volt a lapban s a munkatársak munkájában a tudatos Gusti-követés, adott esetben a követésre buzdításban²⁴, máskor egyes Gusti-gondolatoknak a magyarságvizsgálat területére történő áthelyezése formájában, vagy a falutannyozó kérdőíveknek a Gusti-elképzések alapján történő összeállításában.

A tudatos alkalmazásnak leglényegesebb oldala az volt, hogy a folyóirat egyes szerzői szerint a Gusti-rendszert a *kisebbségi lét* őszinte megismerésének eszközévé kell formálni. Jancsó Béla, aki e tekintetben legmesszebb ment, annak a vágyának adott kifejezést, hogy az országot átfogó kulturális fölemelkedést célul kitűző Gusti-munka elképzelésébe beleszervesül a romániai magyarság falumunkája, s „bizonyosan meg fogja találni ebben az elképzelésben a maga természetes érvényesülését úgy az ország, mint az illető kisebbségek érdekében. A Gusti-rendszer így a kisebbségi kérdéssel való őszinte szembenézés és az ebből következő megértés legegyszerűsebb útja lehetne”.²⁵

Még ha ez az elképzelés fölfokozott elvárást tartalmazott is – hiszen egy lényegében *tudományos* mozgalomtól várta az együttlakó nemzetiségek közötti viszony meg-

javulását –, mély igazságot rejtett magában, nevezetesen azt, hogy az egész ország művelődésének magasabb szintre emelését szolgáló szociológiai tevékenységben szerves részként helyet kell kapnia a kisebbségismeretnek is, s ez a *megismerés* valóban egyenleti a megértés útját.

c. Fajismeret – osztálytagoltság

Az *Erdélyi Fiatalok* magunk-megismerő ténykedésében jelentős kérdés volt: milyen természetű az önfeltárás tárgya, mi az az összetartó anyag, amely egyneművé alakítja a megismerendőt – a romániai magyarságot –, s ez az egység-szövet homogén szervezettségűvé teszi-e ezt a népcsoportot. E kérdés különféle megközelítése közvetlenül kihatott a konkrét szociográfiai magunk-megleveníítés milyenségére.

Lényegében két, formailag egymást kizáró, de alkalomadtán mégis találkozó álláspont körvonalazódott: a *fajiságot* előnyben részesítő és az *osztálytagozódást* előtérbe helyező értékelés. A *faj* és az *osztály* híveinek opozíciója tulajdonképpen az emberi meghatározottság két formájára vonatkozó nézetek összeütközését fejezte ki. A magyarságismeretet elsősorban fajismeretnek elképzelő állásponton belül a *faj* kategóriája mint magyarázó princípium nem annyira a biológiai determináltságot szentesítette, hiszen a „faj” szót inkább a közös eredet, az együtvértartozás értelmében használták, nem pedig a fajelméletből ismert kicsengéssel. Azok pedig, akik a megismerés tárgyában elismerték az osztálytagozódást, az *osztály* fogalmában a társadalmi helyzet életformáló, -meghatározó szerepét emelték ki. A faji és osztálydetermináltság ellentéte tehát a mindenekelőtt álló *közösség* és a létviszonyok különbözőségéből eredő egységben-*széttagoltság* eszméje közötti csatát jelentette.

Menet közben – mint látni fogjuk – a baloldal kivált az *Erdélyi Fiatalok* köréből, a megmaradt derékhad pedig egyre inkább szembefordult az osztálydeterminációt valló nézetekkel, mindinkább behódolt annak a főleg Szabó Dezső-i gondolatnak, mely szerint a magyarság élete, halála, faji megmaradása a parasztságtól függ. Ez egyenlet formájában így festett: a magyar paraszt egyenlő magyarság, vagyis egyenlő: magyar faj; minekutána az önmegismerés egyenlő fajismeret. A faj ebben a nézetben az „őserő”, a

„tősgyökér” – vagyis a parasztság – egységformáló képességére utalt. Az *Erdélyi Fiatalok* ebben a fajiságban főleg a szellemi együvé tartozást húzta alá.

A fajmítosz képviselőinek tevékenysége – főleg a második szakaszban, miután kenyértörésre került sor a baloldallal – bevallottan arra irányult, hogy ezt a fajiszellemi egységet kiterjesszék az egész erdélyi magyarságra, az ifjak feladata – szerintük – „keblükre kell ölelniük az egész magyarságot társadalmi, foglalkozási különbség nélkül”.²⁶ Ez a „tágkeblűség” aztán háttérbe szorította az osztályokra tagolt nemzetiség fogalmát.²⁷

Az *Erdélyi Fiatalok* elképzeléseire – a Szabó Dezső-i ideológia mellett – Móricz Zsigmond és Ady Endre világnézete is hatott. Az „én népem az én fajom” elv e két szépírónál mély gyökeret eresztett, de nem a „faj-abszolutizálás” és főleg nem az osztályszempontot semlegesítő fajszemlélet értelmében. Ady a „magyar fajon” nem osztálynélküli egységet értett, hanem a haladás szolgálatában álló, osztályokra tagolt *népet*, s kirekesztette a fogalomból a haladás kerékkötőit, a reakciós osztályokat. Az *Erdélyi Fiatalok* önismeretében a „faj” ilyen értelmével is találkozunk, s innen már csak egy lépésnyire van a félreérthető faj-fogalom segítségével folytatott önismeret föladata.

Egyesek közülük a faj és az osztály kategóriáinak határait föloldották, de nem mindig azzal a szándékkal, hogy ezután közeledjenek az osztályharc eszméjéhez. Találkozunk az *Erdélyi Fiatalok*nál az osztályharc leszűkített értelmezésével, így Gyallay Pap Zsigmond például a *Falu-füzetek* sorozatban *Az intelligencia és a nép* címen közölt tanulmányában azt fejtegette, hogy az osztályharc falun nem a nincstelen föld nélküli parasztok és a nagygazdák között folyik, szerinte az osztálykülönbségek elhalványodnak, mert a nagygazdákon vagy akár a kiscgazdákon belüli vetélkedés és ellenségeskedés sokkal nagyobb fokú, mint a vagyoniilag különbözők, vagyis a kis- és nagygazdák között. A fajfogalomba oltott ilyen „osztályharc-elmélet” csenevész hajtás volt, annál inkább, mert megfogalmazása az osztálykülönbségeknek a szociográfia módszerével kitapintható mélyebb okait meg sem kísérelte elemezni.

Az *Erdélyi Fiatalok* gárdájában azonban akadtak olyan közírók is, akik az osztály-meghatározottságot a maga igazi értelmében fogták föl. Az ilyen írások – elsősorban

ugyan, s legkevésbé sem kifejtett társadalombölcseleti indoklással – inkább a legális lapok megszokott ezópusi nyelvén, másról beszélve kerültek a fajdetermináltságot úton-útfélen hajtogató írások mellé.

Méliusz József például egy ártatlannak tűnő témáról, a német ifjúsági mozgalmakról szólva rámutatott arra, hogy a német fiataloknak egy része forradalmi munkát végez, „amelynek célja a dolgozókat uralkodó osztályá tenni”, az ifjak „állandó kapcsolatban vannak a munkássággal és a munkásmozgalommal és jelszavuk Lenin egyik mondata: »Minden dolgozó jövőjének érdekében felszabadítani a munkásosztályt!«”²⁸ Gondolatébresztő a cikk befejezése is, a szerző idézi a *Frankfurter Zeitung* című lapnak *A német ifjúság hogyan és miben látja jövőjét?* körkérdésre adott egyik választ: „A jövő sem a jogilag vagy gazdaságilag privilegizált osztályoké, sem a nemzeté, hanem az internacionálisan összetartozó dolgozó emberiségé”.²⁹ Az ilyenszerű (sajnos ritka) cikkek amolyan „érts belőle” hangnemben íródtak, nem az általános szociológia módszerét vagy eszközeit használták, de mégis társadalombölcseleti igazságot terjesztettek, fölbecsülhetetlen súlyuk volt, hiszen objektív és szükségszerű társadalmi mozgásirányra hívták föl a figyelmet, s közvetve arra figyelmeztettek, hogy elsősorban az osztálygyőzelem felé haladó dolgozó tömegek irányába kell fordítani önmegismerő érdeklődésünket. Kár, hogy az *Erdélyi Fiatalok* csoportosuláson belül ennek a közvetett intelemnek vajmi kevés fogamatja volt, a hivatásos vagy nem hivatásos szociológusok a szociográfiai megfigyelő eszközöket nem elsősorban az „internacionálisan összetartozó dolgozók” megismerésére akarták fölhasználni.

A fajtság és az osztályszempont szembenállása a mozgalmakon belül nem maradt pusztán elméleti nézeteltérés, áttevődött a lap által összefogott fiatalok fő tevékenységi területére, a gyakorlati szociográfiai falukutatásra. A faji egységben osztálymentes entitást kereső társadalomkutatók hajlamosak voltak a frázispufogtatásra, a tárgyyszerű faluképek elkészítése helyett javarészt megrekedtek a siránkozásnál. Találónan jellemezte stílusukat Gaál Gábor: „Az »őserdő« és »tősgyökér«, a »népünk« és »paraszt testvéreink«, szólama olyan sűrű a mi nyelvünkön is, mint kötőszavaink”.³⁰

A *Korunk* főszerkesztőjének igaza volt, amikor a falu felé tekintő *Erdélyi Fiatalok* egy részének stílusát bírálta.

Elfogultság volna azonban ezt a jellemzést a csoportosulás egész falumegismerő tevékenységére kiterjeszteni. Különben Gaál Gábor is elsősorban a formát kifogásolta. Való igaz, hogy a frázisokban, jelszavakban bővelkedő falujellemzésük elméleti hozzáállásuk ingatagságát igazolta, s az egymást kizárás viszonyában állt a Gusti-elméletet és -módszert alkalmazó, a tárgyilagosan-tudományos egyszerűséget követelő, a szaktudományi modorhoz közelített szociográfikus „beszédmóddal”. Az is igaz, hogy a ködös stílus lényegében mentalitást fejezett ki: narodnyik népbarátoskodó magatartást. Az sem kétes, hogy a híg fogalmiságból hiányzott a megismerendő valóság mélyebb társadalomfilozófiai jellemzése. De ne legyünk utólag igaztalanok velük szemben; ezt nem is nagyon tűzték ki célul. Legtöbbjük a faj (szerintük) tartópillérehez – a parasztsághoz – sokkal szerényebb szándékkal közeledett: szűkebb határokon belül folyó falufölemelő hivatást vállaltak, s ennek rendelték alá a társadalombölcseleti általánosításokig nem emelkedő önismerést.

Gaál Gábor szerint az *Erdélyi Fiatalok* faluszerelmesei nem látták, hogy választottjuk – a falusi nép – nem viszonzozza érzelmeiket, az ilyen falukutató „képes stílárís révületében elfeledni a szakadékot, amely közte és a szerelme tárgya közt ásít, s gyanútlanul megy tovább – a szakadék szélén, abban a boldog hiszemben, hogy a széles, szabad mezőn jár igazságok tiszta körvonalaiival a horizonton”.³¹ Talán valamelyest utólagos elégtételt adunk az *Erdélyi Fiatalok* falumunkájának, ha Gaál Gábor akkori értékelését ma árnyaltabban kezeljük: a falusi *szegény-paraszság*, az *agrárproletáriátus* és köztük tényleg mély szakadék tátongott. Csakhogy az ő szerelmük tárgya nem ez volt. Ők leggyakrabban a „fajfenntartást” keresték a faluban, arra törekedtek, hogy az erdélyi magyarság létezésének ősforrása ki ne apadjon. A faluismerő, -nevelő törekvéseikben – amelyeket tényleg a látóhatáron feltűnő képzelt igazságok vezéreltek – legtöbbször a „fajt”, az „együvé tartozó, osztatlan” hazai magyarságot kívánta szolgálni. A hézagos faluismeretre támaszkodó *szolgálót*, kudarcaik és az egységes fajiságot idéző elképzeléseik ellenére becsülhetjük, még akkor is, ha nem kimondottan a *falusi kizsákmányoltak* szolgálata volt.

A Gaál Gábor-i láttatás mai helyes értékeléséhez hozzátartozik az is, hogy ezt a lesújtó véleményt ne emeljük ki a kor viszonyaiból. Ma már tisztán látjuk, hogy a Ro-

mán Kommunista Párt 1931-ben megtartott V. kongresszusa mélyreható elemzésével valóban fordulatot jelentett a baloldal helyzetértékelésében, de azt sem tagadhatjuk, hogy ez a kongresszus egyes kérdésekben leegyszerűsítő-leszűkítő állásfoglalást sugallt. Vonatkozik ez egyebek között a munkás-paraszt szövetség tartalmának jellemzésére. A pártforum annak idején kizárólag a szegény és középrétegek felé fordította a figyelmet, a falusi gazdag-parasztot ki akarta rekeszteni ebből a szövetségből, holott a korabeli Romániában, ahol a polgári demokratikus forradalom még nem teljesült ki, a feudális maradványok elleni harcban, a földbirtokos osztály erejének megtörésébe be lehetett vonni az *egész* parasztságot. Ez az utólag önbírálatilag felülvizsgált álláspont arra figyelmeztet, hogy a fő kizsákmányolók elleni küzdelemben a falusi parasztság – minden belső megosztottság ellenére – valóban egységet alkotott, ebben a vonatkozásban (de csak ebben) a faluszolgálatot úgy is el lehetett képzelni, mint a parasztság egészének fölkészítését a földbirtokosság elleni döntő összecsapásra. Az *Erdélyi Fiatalok* nyilván nem ebből a megfontolásból közeledett a vagyoni feszültségben élő faluhoz, nem emiatt tartotta egységes egésznek a parasztságot. De a „szerelmük tárgyába” merőv elhatárolást belekényszerítő számonkérést ennek ellenére ugyanúgy a hajlékonyság hiányaként foghatjuk föl, mint saját osztatlanság-elvüket.

Hajlékonyan kell kezelnünk továbbá a Gaál Gábor-i értékelést azért is, mert az ideológiailag tarkabarka csoportosuláson belül a faji egység hitével szemben, halványan ugyan, de jelen volt néha az osztály-együvértartozás, sőt az osztályelnyomás elméleti és tényekkel jellemzett tükrözése is, ami a legkevésbé sem jelentette a „szakadék szélén” járást. A belső szakadás előtt a baloldaliak látták a falu osztályrétegződését, osztályösszefogásra biztatták a kisemmizett parasztokat.³² S ami a mostani szempontból lényeges: ennek az osztálymegosztottságú, válságba sodort falunak a *szociológiai* megismerését sürgették.³³

Az *Erdélyi Fiatalok* erejéből azonban nem telt arra, hogy az osztályhatároktól szabdalt falut érdemi szociográfiai elemzésnek vessék alá. A konkrét falubemutató tanulmányaik inkább a „faji egység” megközelítési módszerével készültek. Ami pedig a városi dolgozók osztály-determináltságát illeti, ez szinte teljesen kívül esett látóköriükön. S ez természetes, hiszen az *Erdélyi Fiatalok*-cso-

port arccal a falu felé fordulva mondott véleményét a világról. Érdemül kell viszont betudnunk azt, hogy ha munkáskörnyezetben nem is végeztek szakszerű feltáró munkát, egyesek közülük az *Erdélyi Fiatalok* zömével ellentétes irányban, a városi proletariátus felé orientálódtak. Így a falukutatás nem egészült ki ugyan a városi dolgozók létkörülményeinek bemutatásával, de néha bővült azaz a fölismeréssel, hogy a falu elnyomottainak és a város proletárjainak össze kell fogniok.³⁴

Az erőteljes Szabó Dezső-i hatás következtében és a munkásmozgalomból való kiábrándulás hangulatában azonban az osztályösszefogást még az *Erdélyi Fiatalok* balszárnyának egyes képviselői sem vezették addig a következtetésig, hogy az egész dolgozó nép létperspektívája végső fokon a proletariátus vezető szerepétől függ.³⁵ Az a gondolat, hogy a nép – így a falusi dolgozó nép – életpályáját döntő mértékben a proletariátus harca befolyásolja, elsősorban az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmán kívül – így a *Falvak Népe*ben – s majd a szakadás után a mozgalomtól önmagukat függetlenítőknél élt határozottabb formában.

d. Nemzetiségismeret

A nagy közösségkeresés közben az *Erdélyi Fiatalok* szembekerült a nemzetek és nemzetiségek közötti viszony társadalomelméleti és gyakorlati problémájával, azzal a dilemmával, vajon az egység és az ellentétek fölé emelkedés visszatérő jelszava kiterjeszthető-e erre a viszonyra. Önismereti szempontból ennek a vetületnek jelentősége volt, s így fogalmazódott meg: az önfelmérés mennyiben nemzetiségismeret, illetve a különböző nemzetiségek közötti viszonyok ismerete. Talán ez az a terület, amelyen a jobb és balszárny (s ezen belül a számos variáns) álláspontja a legnagyobb felületen találkozott. Közös és becsülendő volt állásfoglalásuk a román-magyar testvériséget illetően, s leginkább abban, ahogyan leleplezték a magyar revizionista ékverést.

„Nem kutatjuk a történelmi jogokat – írta az osztályszempontot érvényesítő Mikó Imre –, mert alapmeggyőződésünk, hogy Erdély nem azoké, akiké volt, hanem a ma benne élő népek tulajdona.”³⁶ „Nem azé a föld, akinek történelmi joga van hozzá, hanem azé, aki rajta él”³⁷ –

érvelt hasonlóképpen László Dezső, aki viszont távolról sem az osztálynézőpont, hanem a szellemi egység híve volt.

Ezek után nem volt véletlen, hogy a hazai konzervatív magyar körök annak idején a román barátságuk miatt gyakran „megalkuvóknak” bélyegezték őket.

A két nép egymásra találása, a nemzetiségismereti feladat, természetesen, más tartalommal töltődött a nemzeti-faji egység hívei és az osztályharcos baloldal tudatában. Míg az előbbieket az általános emberi értékeket emlegették, s a tagolatlan faji „egységek” találkozására gondoltak, addig az utóbbiak leleplezték a nemzeti elnyomás belső tagoltságát, osztálylényegét.³⁸ Az ilyen felismerések oda vezettek, hogy a baloldal merészen rávilágított a nemzeti kérdés megoldásának biztos módjára, az elnyomott osztályok nemzetiségi különbség nélküli összefogására a tőke ellen.

Az osztályszempontú nemzetiségi önismeret tekintetében különös figyelmet érdemel Mikó Imrének az *Erdélyi Fiatalok Falufüzetek* sorozatában *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* címen megjelent munkája.

Gáll Ernő harmincnyolc évvel a könyv kiadása után rámutatott arra, hogy e tanulmány főleg kettős vonatkozásban őrizte meg érdekességét: „módszertanilag változatlanul termékenynek mutatkozik munkahipotézise, hogy a »nemzetiségi kérdést hosszmetzetben a falutörténet reávonatkozó adatainak kiválogatásával mutatjuk be«, „másrészt tanulságos Mikó munkája a nemzetiségi szociológia tárgykörének meghatározása számára”.³⁹ Ehhez az időszzerűség harmadik dimenzióját is hozzátehetjük: a korabeli munkák között talán ebben a közleményben jelentkezett leginkább letisztultan az *osztályhelyzet* és a *nemzetiségi hovatarozás* közötti viszony taglalása, nem pusztán szociográfiai, hanem ugyanakkor általános társadalmi szemléleti mélységében is.

Mikó egész elemzésén vörös fonalként húzódik végig: „A földművest arról kell meggyőzni, hogy ő kisebbségi elnyomott nemzet tagja, s emellett egy szintén alól levő társadalmi osztály részese, tehát helyzete javulására csak úgy lehet remény, ha *erős marad nemzetiségéhez és küzd osztálya elnyomása ellen.*”⁴⁰

Nem akarunk a túlzott időszzerűsítés érdekében filozófiai elméletet belemagyarázni Mikó fejtegetéseibe, de tény az, hogy az egész levezetés a történelmi materializ-

mus *kettős, nemzeti* és *osztály*-determináltságra utaló elméleti téziseire emlékeztet. Bizton állíthatjuk ezt azért is, mert a könyv bevezetőjében a szerző maga ismertette a marxizmus–leninizmus álláspontját ebben a kérdésben, tehát az egész későbbi vizsgálódás, még ha nem is bevalóttan a materialista történelemszemlélet *szellemében*, de mindenképpen annak *ismeretében* folyt.

A két sík – az elnyomott *nemzetiségi* és *osztályhelyzet* – feladása elleni föllépés Mikónál társult azzal, hogy az *osztályaffinitást* a nemzetiségi elhatároltság nem akadályozhatja meg. Mindez a történelmi determináltságnak, annak az egyszerű ténynek az elismerése, hogy az azonos életkörülmények érdekazonosságot termelnek ki a társadalom különböző kategóriái között, még akkor is, ha nemzetiségi határzónák húzódnak közöttük.⁴¹

Az érdekazonosságot fakasztó társadalmi státus Mikó egész gondolatfejtésében nem olyan jellegű, hogy az együvé tartozást követelő meghatározottság egyik formája megszüntetné a másféle összefogást elváró determináltságot, mondjuk a nemzetek és nemzetiségek egy-minőségének meghatározói fölfüggesztenék az egyik vagy másik osztályhoz való tartozás kötelezettségeit, vagy a különböző nemzetiségűek közötti osztályegység semlegesítené a nemzeti hovatartozás okait. Mikó megszívlelendőnek tartotta Kós Károly szavait: „megmaradt a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kulturális megnyilvánulásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatalan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az élettal való közös küzdelmek formái determináltak”.⁴² Az egymásra utaltság, a közösen folytatott harc tehát nem követeli meg a nemzetiségi öntudat, a nemzetiséghez való tartozás érzésének feladását. Ez olyan igazság, amelynek kiteljesülten kell érvényesülnie a szocialista közösségünkben is, abban az antagonizmustól mentes egységben, amelyben a mai romániai magyarság a nemzetiségi hovatartozás büszke tudatában veszi ki a maga részét a közös alkotómunkában.

Mikó könyvének önismereti elmélet-filozófiai értékei közé tartozik az is, hogy a kétvonalúságot, a nemzetiségi és osztálydetermináltságot nemcsak egymáshoz való viszonyukban, hanem – a filozófiában használatos kifejezéssel élve – viszonylagos függetlenségükben is nyomon követte. Ennek kapcsán jutott el ahhoz a következtetés-

hez, hogy az osztálymeghatározottság főleg a *gazdasági életben*, a nemzetiségi együvértartozás érzését gerjesztő tényezők inkább a *kulturális, szellemi* tevékenységben mutatkoznak meg. Ebből az elméleti levezetésből nagy horderejű gyakorlati következtetések származtak. A gazdasági töltetű osztálydetermináltság ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az erdélyi magyarságot nem lehet elszigetelt, egységes gazdasági szervezetbe kényszeríteni, az itt élő magyarság gazdasági megszervezését „úgy kell érteni, hogy a magyar kisbirtokosság megalkotja a maga szerveit, a magyar munkásság a szakszervezetekbe tömörül, a kisiparosság szövetkezik a nagyipar ellen. Az egyérvék, tehát osztályok külön-külön érdekvédelmi szervei alkotják együtt a magyarság gazdasági szervezetét. Ezek a szervek lépten-nyomon összeköttetésbe kerülnek a romániaság szervezeteivel. Itt mutat a két nemzetiségi szervezkedés találkozóponctokat: a *vegyeslakosságú területen a romániasággal való együttműködés a romániaság hasonló osztály-alapon álló gazdasági szervezeteinek az útján teremthető meg*”.⁴³

A másik oldal: valamely nemzetiséghez való tartozás mint sajátos szituáció-determináns. Ennek a társadalmi adottságnak a számai azért vezettek a művelődés, a szellemi élet felé, mert a romániai magyarság – állami hozzájárulás hiányában – saját maga volt kénytelen vállalni a szellemiségének fenntartásához szükséges áldozatot. Ez a nemzetiségi közösséget teremtő tényező a maga idejében ténylegesen létezett, még akkor is, ha a romániai magyar kultúra fogalmába behelyettesítjük a lenini két kultúra tézisé, hiszen a nemzetiségi művelődés milyenségétől függetlenül az ilyen vagy olyan kultúra életben tartásához valóban minden érdekeltnek áldozatot kellett hoznia.

Távol állt tőlünk, hogy Mikó Imre következtetéseiben a tudatos marxista alapvetést keressük. Annál inkább, mert a gazdasági tényezőkből fakadó és a nemzetiséghez tartozásból eredő objektív adottságok egymáshoz viszonyításakor nem következetes, ugyanis nála gyakran más természetű – felekezeti, nemzedéki stb. – differenciálódás *mellett* jelentkezett a nemzetiségeken belüli osztálytagozódás. Ennek ellenére a horizontális, vagyis a gazdasági helyzetből és érdekekből eredő azonosság kiemelése a vertikális, vagyis a nemzetiségek szerinti merev elhatárolás-

sal szemben a maga idejében igen értékes öntükröző álláspont volt, s közel állt azokhoz a célokhoz, amelyeket az illegális kommunista párt követett a romániai dolgozók osztályalapon történő megszervezése érdekében.

Az *Erdélyi Fiatalok* nemzetiség-megismerésre sarkalló írásainak érdemül tudjuk be, hogy nem az elszigeteltségében körülhatárolt erdélyi magyarságnak a szociográfia fókuszába történő helyezését szorgalmazta, hanem az együttélés meg a szomszédos nemzetekkel kiépített baráti viszonyok körülményei között a saját magának megmaradt népcsoport önmaga felé fordulásában jelölte meg a célt. Ez horizont-tágító szempont volt, végső fokon a Dunamedencében élő népek sorsközösségén belüli önvizsgálatot kérte számon.

Az *Erdélyi Fiatalok* ilyen kitekintése nem egyszerűen elméleti perspektíva-megválasztás volt, a gyakorlati kapcsolatteremtésben is testet öltött. A mozgalom egyik éltető eleme a romániai magyarsághoz hasonló körülmények között munkálkodó csehszlovákiai ifjúsági szervezkedésekkel tartott kapcsolat volt. Az *Erdélyi Fiatalok* indulásakor a *Sarlóba* szerveződött szlovákiai magyar ifjak jórészt eljutottak – Bányai László megállapítása szerint – a „homályos népimádaton... át egészen az osztályharc álláspontjáig”.⁴⁴ Így a közös célok, a közös út állandó hangoztatása jó irányban hatott a mozgalomra. „Szocializmust és forradalmat jelent a *Sarló* a mai magyar életben” – idézte Méliusz József a *Sarló* vezetőjének, Balogh Edgárnak a szavait.⁴⁵ Márpedig ha ebben sok igazság volt – s volt! –, akkor a *Sarló*sokkal tartott eszmeközösség, a *Sarló*-program ismertetése kétségtelenül éltető eleme volt mind elméleti-társadalombölcseleti munkásságuknak, mind pedig gyakorlati önismerő falu-szociográfiai tevékenységüknek.

Az ideológiai „tisztábban látás” tekintetében nem kis jelentősége volt annak, hogy a *Sarló*sok munkatársként is szerepeltek a folyóiratban. Balogh Edgár *A regősjárástól a szociográfiai intézetig* című cikkében például nemcsak a *Sarló* eredményeit, munkamódszereit ismertette, hanem ugyanakkor az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmához mérten sok szempontból új hangot ütött meg az osztálynélküli társadalom kérdésében.⁴⁶ Az *Erdélyi Fiatalok* jobbszárnyának konfúz elmélkedései azt a hamis ábrándot táplálták,

mintha az osztály nélküli társadalom máris kialakult, vagy legalábbis az adott viszonyok között a közeljövőben megvalósítható volna, minden gyökeres társadalmi változás nélkül. Balogh Edgár írása viszont azt kívánta tudatosítani, hogy az „osztálytalan világ gazdaság”, a szocializmus a *jövő* társadalmi rendje, amiért harcolni kell. Az ilyen megvilágításban körvonalazódhatott az általános cél: már most munkálkodni kell azon, hogy ez a világméretű – de csak kemény harc árán elérhető – jövő a népek végleges egymásra találásaként megvalósuljon.

Az *Erdélyi Fiatalok* kiépítette kapcsolatait a magyarországi hasonló ifjúsági szervezkedéssel – a „Bartha Miklós” Társasággal – is. Ez a szervezet a radikalizálódás tekintetében ugyanazon az úton járt, mint az *Erdélyi Fiatalok*: a balratolódás inkább az egyedekben ment végbe, nem annyira maga a szervezet közeledett a baloldal felé (miként az a *Sarlónál* megfigyelhető volt), aminek következtében a baloldali meggyőződésű munkatársak rendre kiváltak. Ennek ellenére e társaság serkentő hatásától sem lehet eltekinteni, a falumunkára menő *Erdélyi Fiatalok*-csoport zsebében ott volt például József Attila és Fábrián Dániel röpirata, *Ki a faluba!*

A szomszédos népekkel tartott kapcsolat végső fokon a Duna partján élő nemzetek közös föllépésének követelése formájában jelszóvá sűrűsödött. A tétel – az itt élő nemzetek közötti viszálykodás fölszámolása – mint általános követelmény az *Erdélyi Fiatalok* körében (és e szervezkedésen kívül) számos indoklással jelentkezett. Éppen ezért magának az általános eszmének előre mutató jellege ellenére tartózkodnunk kell a globális ítélekezéstől, egy kissé az eszme mögé kell nézni: elméletileg ki mivel indokolta ezt az összefogást, s főleg milyen tartalommal képzelte el.

Az ilyen belelátás, amely nem elégszik meg a lelkesítő jelszóval – „Dunai népek, fogjatok össze!” – hanem azt is érzékelti akarja, milyen indítékok és szándékok vezették a jelszóhoz, felszínre hozza az összefogás eszméjében fölgyülemlett tartalom-különbözőséget.

Az *Erdélyi Fiatalok*on belül – akárcsak rajtuk kívül – a jobb és baloldal elméletileg egymástól merőben eltérő motivációval tartotta szükségesnek a dunai népek kézfogását. Azok, akik a szocializmusban „vallásüldöző szörnyű rendszert” láttak, ebből vonták le azt a következ-

tetést, hogy a „vörös veszély” ellen össze kell fogni. Legfőbb hozzatették, hogy nyugaton sem rózsásabb a helyzet, ott a „demokratizált társadalmak önzésből, erőszakból, hatalomvágyból, kétszínű képmutatásból, hazug hitegetésből kilábalni nem tudó, mert nem is akaró” világának képe tárul elénk, amelytől szintén összefogással kell óvunk magunkat.⁴⁷

Az unalomig ismételt világnézeti függetlenség azonban lehetőséget nyújtott arra is, hogy a dunai országok közösségének tétele egészen más formát öltön. Voltak, akik a nyugati tőke kizsákmányoló, gyarmattartó politikájával szembeni védekezés egyik módját látták benne: „Kelet-Európa különböző nemzeti kisebbségi és többségi dolgozó osztályait – írta Rohonyi Vilmos – nemcsak a többségi uralkodó osztályok tartják politikailag és gazdaságilag elnyomott állapotban, hanem a nyugati nagykapitalizmus is kizsákmányolja őket áruexportjával és szinte gyarmati nivóra süllyeszti tőkeexportjával”.⁴⁸ A tőkekoncentráció során „az uralkodó osztályok és államok kiegyezése a politikai ellentétek másodrendűvé válását hozta magával és így az elnyomott és kizsákmányolt kelet-európai dolgozó osztályok egységes frontját állítja szembe a ... nyugat-európai finánckapitalizmus kelet-európai kizsákmányoló frontjával...”⁴⁹

Az egymástól eltérő megokolás nyilván szögesen ellentétes politikai tartalmat fedett. A nemzetiségi önismeret általános metodológiája szempontjából azonban ez az egység gondolat – az indoklástól eltekintve – egyetlen közös következtetésben koncentrálódott, nevezetesen abban, hogy a nemzetiségismeretként fölfogott önmegértés szociográfiájának nem szabad megelegednie a román–magyar kapcsolatok kiemelésével, az egy-államiságon belüli együttlétnék bele kell szerveződnie a Duna-menti népek kapcsolatrendszerébe. Ezt a látóhatár-kiterjesztést akkor is tisztelnünk kell, ha az *Erdélyi Fiatalok* a szociográfiai önmegismerés konkrét gyakorlatában a szűkebb lehetőségek miatt nemigen tudta gyümölcsöztetni. Az elv maga ma is életképes, a tudományosság eszközével végzett ön-ábrázolásunk csak akkor lehet teljes, ha figyelembe veszi azt, hogy Európának e sok megpróbáltatást kiállott részében a népek, nemzetek egymásra hatásának olyan komplex hálózata formálódott ki, amely szükségképpen egyoldalúvá teszi az önmagunkra beszűkülő szociológiai látásmódot.

e. Faluismeret – értelmiség

Az *Erdélyi Fiatalok* akár faj-, akár nemzetiségismeretnek fogta föl az önismerő küldetést, mindenképpen a falu felé tájékozódott, hiszen a parasztságban kereste a nemzetiségi vagy fajlétezés permanenciájának gyökereit. Mivel minden szál s nem kevésbé a Gusti-féle szellemi hatás egyetlen pontban – az erdélyi magyar faluban – futott össze, joggal állíthatjuk: az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának önfeltáró aktivitása lényegében faluismereti jellegű volt.

Főiskolás szervezkedésről, értelmiségi csoportosulásról lévén szó, ez a falulátás tulajdonképpen kettős sarkítású: egyik oldalon a faluval azonosulni szándékozó intelligencia, a másikon a „nadrágost” nem egyszer bizalmatlanul fogadó falu. Faluismeretük ily módon nem a falu önvalóságaként, hanem inkább vallatásaként született.

Az értelmiség faluszemlélete mutatkozott meg abban is, hogy a konkrét vizsgálatok szellemi mentora, Gusti, mellett elméletileg Szabó Dezsőből merítettek a legtöbbet, s így egy olyan parasztkoncepcióhoz csatlakoztak, amely szintén nem belülről, de nem is a munkásosztály álláspontjáról nézte a falut. Magyarországon a parasztság életkörülményei iránti érdeklődés fölkeltésének messze nyúló előzményei voltak, el egészen a tanácsköztársaság bukásáig. Az *Erdélyi Fiatalok* vezérideológusának pályafutása találóan példázza ezt. Az író-ideológus Szabó Dezső nem értette meg a magyar proletariátus forradalmát, tiszavirágéletű diktatúráját. Ehhez természetesen hozzájárultak a tanácsköztársaságnak a parasztkérdésben elkövetett hibái is. Szabó Dezső a parasztságot érintő tévedéseket azonosította a forradalmi mozgalommal, s nem a hibákat marasztalta el, hanem a mozgalmat a maga egészében. Ehhez társult a hitetlenség és kiábrándultság a forradalmi munkásosztályból, ami ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy a proletariátus eljátszotta történelmi szerepét, nincs mit várni tőle, új társadalmi erőre kell találni a társadalmi bajok orvoslásáért. A magyar népiesek egy részénél ez a csalódás a magyar középosztályból való kiábrándulással együtt jelentkezett, rádöbbenek arra, hogy a dzsentrí és a középrétegek vezetésre képtelenek. E fölismerés nyomán fordultak – mindenekelőtt Szabó Dezső – a parasztság felé, ebből a népes társadalmi alakulatból akarták ki-termelni az új vezető osztályt.

A Szabó Dezső-i koncepció magvai Erdélyben nem hullottak terméketlen talajra. Az erdélyi magyar értelmiség bizonyos rétegeiben ugyancsak jelen voltak a munkásosztálytól és az ún. középosztálytól való elfordulás jelei. Volt ebben a falu felé fordulásban egy jó adag altruizmus is. A nép – az ő szótárunkban a falusi nép – szolgálata, a főlemelés érdekében kifejtett tevékenység nem kis áldozatokat követelt tőlük. (Elég, ha e tekintetben ismét csak Balázs Ferencre emlékeztetünk.) Jelen volt azonban a deklasszálódástól való félelem is, a rádöbbenés arra, hogy a kisebbségi értelmiség a maga egzisztenciáját csak a falura támaszkodva biztosíthatja.⁵⁰ Teoretikus kiindulópontjuk – ennek rendelték alá a faluismeretet – az volt, hogy a társadalom vezető ereje csakis a földművelő parasztság lehet, az ő soraiból kell kiemelkedniök az igazi „népvezéreknek”.

E magatartás-elvnek az igazi szerepét akkor érthetjük meg, ha a kor társadalmi-gazdasági viszonyaiba behelyezve latolgatjuk funkcióját. Való igaz, hogy a paraszti vezetésre-hivatás jelszavát akkor fogadták el, amikor a román társadalmi életben még nem realizálódott a proletariátus vezető szerepe a társadalmi változások irányának megszabásában. De *potenciálisan* ez az irányítás-képesség létezett, s a lehetőség megvalósulásának közeli távlatai adottak voltak. Ne feledjük, hogy az 1933-as nagy munkásmegmozdulások ideje ez, amikor a kőolajipari és vasúti dolgozók országos akciói a látók számára kétségbevonhatatlanul igazolták: itt az ideje annak, hogy a munkásosztály szabja meg a román társadalomalakulás irányát. Az *Erdélyi Fiatalok*-csoport zöme ezt nem érezte, s éppen ezért várta a társadalom-megváltást a falutól.

Az értelmiség és a falusi nép kibékítését célzó munkálkodásukban azonban valóság-elemeket is találunk: az erdélyi magyarság többsége valóban falun élt, szétszórt s nehezen mozgósítható állapotban, s elsősorban ezt a társadalmi erőt kellett megszervezni és befolyásolni, tekintettel arra, hogy a városi munkásságnak megvoltak a maga szervezetei és saját ideológiája. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a parasztság történelmi hivatásáról szótt álmok nemcsak annak a tagadását jelentették, hogy a proletariátus valaha társadalomirányító osztály lehet, hanem ugyanakkor a reakciós burzsoáziától való elfordulást is kifejezték.

A *Korunkban* közölt egykori értékelés: „ez a csoport ismerte föl először, hogy a burzsoáziára már a jelen világrendben sem támaszkodhatik, s csak a magyar tömegekkel tarthatja el önmagát”⁵¹ nemcsak a falu felé fordulásuk egzisztencia-meghatározó voltára utalt, hanem arra is, hogy a falu és az intelligencia közötti egymásra találás útjának egyengetése közben féltek attól, nehogy a burzsoázia elkövetkező sorsában osztozzék ez az értelmiségi réteg.

A falu megsegítését célzó akciók közül mai szemmel talán a szövetkezeti gondolat terjesztését tehetjük az élre. Különleges érdemeket szerzett e tekintetben egyik fő munkatársuk, Balázs Ferenc, a szövetkezeti eszme meggyőződéses híve, aki sejtetni akarta, hogy a kapitalizmusban a bank, a piac és a csendőrszurony háromszögébe szorított paraszt számára az egyetlen kiutat valamilyen sajátos kollektívizmus jelent, amely meghaladja az akkori állapotokat. Balázs Ferenc felfogását azonban távolról sem lehet azonosítani az *Erdélyi Fiatalok* mozgalomnak egészével, mivel a lap szerkesztői és fő munkatársai közül talán egyedül ő volt az, aki nem városról nézte a falufölemelés nagy feladatát, hanem belülről a faluból, s aki *gyakorlatilag* is sokat tett a szövetkezeti gondolat életre keltéséért. A falusi kooperációra vonatkozó konkrét elképzelései azonban – a mézskői kísérlete, a „primitív autarchia”, amelynek értelmében el kell zárkózni a világpiactól, önellátásra kell berendezkedni s így kell élni az istenes életet falun – nem talált különlegesen elismerő visszhangra a lapban.

A falusi dolgozók életét azonban művelődési előadásokkal, szociográfiai tanulmányokkal vagy akár a tőkés viszonyok között létrehozott szövetkezetekkel nem lehetett gyökeresen megváltoztatni. Amikor a gazdasági válság a falut is elérte, válaszút elé jutott az *Erdélyi Fiatalok*: vagy valóban azonosul a falusi néppel, vagy megmarad a jelszavaknál és a főleg kulturális falusegítés színvonalán, ami viszont elmélyíti a szakadékot a „nadrágos” és „nem nadrágos” között. Ők *elméletileg* vállalták, hogy szószólói lesznek a nép gondjának. Ugyancsak elméletileg nem egyszer ráhibáztak arra, hogy a szegényparaszti életkörülményekkel szembeni lázongás jogos.⁵²

A lázadózást igazoló gondolat-fölcsillanások azonban ritkák voltak az *Erdélyi Fiatalok* hasábjain. A paraszti

témájú cikkek egyes szerzői általában csak fogadkoztak, de legkevésbé sem „uszítottak”. Sőt, amikor Demeter Jánosnak az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőbizottsági tagjának irányításával a Román Kommunista Párt legális sajtószerveként megindult a *Falvak Népe*, ez a szókimondó, osztályharcos lap, amely valóban az elkeseredés okait akarta eltüntetni, a folyóirat munkatársainak egy része szembefordult ezzel a baloldali állásfoglalással. László Dezsőnek voltak ugyan elismerő szavai is az új lapról, de ugyanakkor szenvedélyesen támadta a *Falvak Népet*, amely – szerinte – „alig tesz többet a leromlott falusi tömegek *kedélyének aláfűtésénél*” és „izgató tendenciájából kifolyólag igazságtalan: pl. szembeállítja a szegény falusi tanítót és a jómódú lelkészt”.⁵³

A replika nem maradt el. A *Falvak Népe* megnyugtatta László Dezsőt, hogy ők nem akarnak az intelligencia faluhoz forduló szócsövének lenni: „Mi hangot akarunk adni a kétszeresen is elnyomott és kihasznált magyar falusi nép ezer fájdalmának és keserűségének” s, hogy mondani-valójuk izgat? „nem a mondanivaló izgató, hanem izgatók a tények”; ami pedig az *Erdélyi Fiatalok*at illeti, a lapnak „érdeke, a magyar szegényeknek nem érdeke, hogy szent testvériségben hagyja magát nyúztatni mindenféle fajú és vallási sokszínűen egyszínű élőködők által”.⁵⁴

A *Falvak Népe* nem bocsátkozott magasröptű filozófiai elmélkedésekbe a dolgozó parasztság létfeltételeiről, mélyen szaktudományos értekezéseket sem közölt, hiszen a nagy nehézségekkel nyomtatott példányszámait nem a filozófiában-szociográfiában jártas értelmiségiek kezébe szánta. De minden szociográfiai ábrázolásnál hűbb az a kép, amelyet a korabeli magyar falu életéről a *Falvak Népe* festett a konkrét adatok és események ismeretében.

Az *Erdélyi Fiatalok* és a *Falvak Népe* közötti összeütközés szakadáshoz vezetett. Demeter Jánost szavazattöbbséggel kizárták a szerkesztőségéből.⁵⁵

f. Gyakorlati falumunka

Az *Erdélyi Fiatalok* pályafutása a lendületes kezdetől a csúcsig – amikor sikerült mozgásba hozni a valóságismeretre szomjas erdélyi magyar ifjak számottevő csoportját s írásaikkal (főleg a *Falufüzetekkel*) befolyásolni tudták a közvéleményt –, majd a hanyatláson keresztül

a lassú elhalásig igen jól nyomon követhető a faluismerő-segítő gyakorlati akciók intenzitását lemérő grafikonon. Ugyanis minden körülmények között a *cselekvés* mutat-ta meg, föllendülőben vagy hanyatlóban volt-e az önis-merő hév.

A gyakorlati valóságismerő, -módosító cselekvések súlyát nyilván nem egyedül szubjektív hozzáállásuk, egyéni és kollektív ambíciói, hanem az adott objektív hely-zet is meghatározta. Jancsó Elemér joggal ostorozta keserű gúnnyal az iskolát, amely nem készíti föl az életre az em-bereket, nem nyújt szociológiai ismereteket, s így a tízes tanulónak nagyszerű ismeretei vannak Petőfiről, Emines-curól, de „halvány sejtelve sincs a társadalom legszembetűnőbb jelenségeiből”. Ugyanakkor azt is meg kellett álla-pítania, hogy a tényleges megismerésre irányuló legjóindu-latúbb törekvés is fölmérhetetlen objektív akadályokba üt-közik, hiszen „hiányoznak a legegyszerűbb statisztikák... Az erdélyi fogyasztás és termelés organizmusairól még éppen-séggel semmit nem tudunk”.⁵⁶ A jóindulat tehát egymá-gában kevés volt ahhoz, hogy az eredmény arányos le-gyen vele. Ezen felül objektív adottságként létezett a fa-lu „befogadóképessége”, s ezt az eszmétet „fölvévo” kész-séget egyebek között olyan tényezők befolyásolták, mint a gazdasági nehézségek, a megélhetési gondok, amelyek bizony nemigen kedveztek annak, hogy a faluművelő-nép-nevelő fiatalok fáradozása valóságos tudatformálás le-gyen. Mindenesetre becsülendő, hogy a lap munkatársai, sőt egyszerűen csak olvasói nem rettentek vissza a nehé-zségek-től, s főleg az indulást követő mámorosabb légkör-ben lelkes tenniakarásról tettek tanúbizonyságot.

Gyakorlati munkálkodásuk – ez lényegében leszűkült a *falumunkára* – többsíkú volt: (1) erőfeszítéseket tettek arra nézve, hogy módszertani útmutatásokat adjanak a fa-luvizsgálóknak, s ennek érdekében közvetlen gyakorlati se-gédeszközt – kérdőíveket – bocsátottak rendelkezésükre; (2) megszervezték a terepmunkát, a gyűjtéseket, táborozá-sokat, kisebb mértékrendben követve a Gusti-féle csapa-tok munkáját; (3) gondot fordítottak az önképzésre, a fa-lukutatók körének kiszélesítésére és kiképzésére: falusze-mináriumot indítottak; (4) népnevelő-ismeretterjesztő fel-adatokat vállaltak: előadásokat tartottak; (5) falukutatás-ra ösztönöztek: pályázatokat írtak ki; (6) s végül a folyó-iratban vagy a sorozatkiadványban megjelentették a ku-tatások eredményeit.

Vegyük számba a konkrétság szintjén ezeket az elemeket.

(1) Az *Erdélyi Fiatalok* mélyen egyetértett Gustival abban, hogy a szociográfiai felmérést nem lehet tudományos előképzettség nélkül művelni, a terepmunkára alaposan föl kell készülni. Ezt az előkészületet szolgálták az általános módszertani útmutatások, amelyek között nem egy megszívlelendő szempontot találunk. Így például Debreczeni László – a Gusti-féle metodológiai elvekkel egybehangzóan – ilyen (a mai falukutatók számára is hasznos) tanácsokat adott: a vizsgálati „tárgy” – vagyis az alanyok – bizalmának megnyerése, a személyes és érdektelen kapcsolat kialakítása megfigyelő és megfigyelt között, az ún. „néplélek” ismerete és tanulmányozása, a kutatás objektumának (a falunak) belülről történő szemlélete, a nép különböző életmegnyilvánulásainak egységes felfogása és így tovább.⁵⁷

A legnagyobb módszertani segítséget azonban az nyújtotta, hogy az *Erdélyi Fiatalok* átgondolt segédeszközt – kérdőíveket – bocsátott a szociográfiába esetleg csak belekóstoló fiatalok kezébe. (Ne feledjük: esetenként még a középiskolásokat is bekapcsolták a munkába.) Az első falukutató kérdőívet a lap 1930. 6-os száma közölte – ez volt a gerince a Demeter Béla által közreadott *Hogyan tanulmányozzam a falu életét?* című, a *Falufüzetek* sorozatban megjelent szociográfiai kérdőívnek – s meglepően sokoldalú tájékoztatást kért a falumunkásoktól. A vezérfonal-kérdőív – bár végső fokon egyetlen név alatt jelent meg – valójában kollektív munka eredménye volt, a *Sarlósok* ugyanúgy ihletforrást jelentettek, mint mondjuk Petru Suciunak, az ismert szociológusnak falu-kérdőíve, a kérdések megfogalmazásában nagy segítséget kapott a szerző neves szakemberektől, a faluszeminárium tagjaitól, s főleg az egész munka mentorától, Venczel Józseftől.

Különösképpen fontos az a párhuzamosság és megegyezés, amely a Demeter- és Suciú-féle kérdőív között megmutatkozott⁵⁸, hiszen ez azt igazolja, hogy a két világháború közötti román vagy magyar falvak fájó problémái, a föltárasra váró összefüggések, s mindezek szociográfiai megközelítése lényegében egybeesett. Mindkét kérdőívben hangsúlyos a földrajzi viszonyok leírása, a népesség, (amelyen belül például a kivándorlás kérdése a különböző nemzetiségek lakta falvakban egyformán me-

rült föl), egyazon szempontok jelentkeztek a birtokmegosztás értékelésében stb.

Demeter Bélát dicséri az, hogy a falukutatásban járatlan, de tettere kész ifjak kezébe olyan eszközt adott, amely széles horizontú tájékozódásra készítette őket, ugyanakkor figyelmeztetett arra, mennyire el kell mélyülni a gyakorlati faluismeretben, milyen sokoldalú ismeretszerzésre van szükség ahhoz, hogy ne futó benyomások alapján értekezzünk valamely társadalmi egységről. A Gusti-féle monografikus sokszínűség szembenőően jellemezte ezt a módszertani útmutatót, amelynek pozitívumai közt említhetjük azt, hogy az előszóban megfogalmazott felhívást – „különös gondot kell fordítanunk a gazdasági kérdésekre”⁵⁹ – a szerző valóban komolyan vette. Eladdig, hogy a kérdőívnek a *Gazdasági élet következményei* című fejezete alapján olyan távoli következtetésekhez is el lehetett jutni, amelyek levonására a kérdőív-készítő minden bizonnyal nem gondolt. Így a kérdésekre adott lelkiismeretes válaszokból kiderülhettek a falut belülről megosztó ellentétek („Miből élnek a munkanélküliek és mekkora a számuk?”, „A földmunkás helyzete?” stb.), a tőkés gazdaság belső válsága („Hány holdas gazdák jutnak anyagi válságba?”, „Kimondott gazdasági katasztrófa a kisgazdáknál?”), a kapitalista rend belső ellentéteivel szembeni állásfoglalás („Kit okol a kisgazda a romlásért?”) vagy akár a munkás-paraszt szövetség szükség-szerűsége („A nyomor pressziója alatt közeledik-e [a paraszt] a szellemi öntudatban a proletariátushoz?”) és így tovább. Joggal állíthatjuk, hogy a kérdőív megfogalmazásaiban olyan lehetőségek rejlettek, amelyeket a hozzáértő és a tudományos társadalomszemlélethez vonzó kutatók termékenyen kiaknázhattak. Ugyanakkor arra nevelte a faluvizsgálókat, hogy ne elégedjenek meg a felszíni-felületi érzékletességgel, próbáljanak az érzékszervi konkrétság mögé nézni. (Ime egy ilyen típusú kérdés: „A ruha milyenségében mennyire tükröződik vissza hordozójának vagyoni helyzete?”)

A Demeter-féle falutanulmányozó kérdőív azonban, minden benne lapuló vagy kifejezetten megmutatózó értéke ellenére sem lehetett egy következetesen tudományos falurajz elkészítésének kizárólagos segédeszköze. Az összeállítónak nem voltak egységes elképzelései a társadalmi viszonyokon belül a meghatározó és meghatározott tényezők közötti különbségről. A kortárs-bírálok jog-

gal rótták föl neki, hogy nem érvényesíti azt a Gusti-követelményt, mely szerint az adatgyűjtőnek határozottan el kell különítenie a föltárt tényt a hozzá kapcsolódó saját véleményétől, Demeter nemegyszer *elvi döntéseket* várt a kutatóktól.⁶⁰ Így az a veszély fenyegetett, hogy egyes esetekben a falu tényleges állapotai helyett az adatgyűjtőnek erről alkotott véleményét kapják meg.

Mindezek ellenére állíthatjuk: a falufelmérés fontos metodológiai kézikönyvévé, a gyakorlati falumunka élesztőjévé vált Demeter Béla kérdőívje, s hatékonyan hozzájárult a faluérdeklődés fokozásához, s az *Erdélyi Fiatalok* körén kívül is kedvező visszhangra talált.⁶¹

(2) Az *Erdélyi Fiatalok*-csoport a falutanulmányozás módszertani segédeszközeinek összeállítását saját maga számára is csak előkészítő alapozásnak szánta. A tulajdonképpeni falumunka ennek folytatása volt: a terepen végzett felmérés. Az *Erdélyi Fiatalok* e tekintetben tulajdonképpen követője volt a tömörülést megelőző terep-tanulmányozásnak. Demeter János a lap első számában már arról számolt be, hogy a *Székely Társaság* ifjúsági csoportja, a *Dávid Ferenc Egylet*, az IKE és a *Katolikus Népszövetség Ifjúsági Szakosztálya* szociológiai kérdőívek alapján igyekezett bevilágítani a falu életébe, s mintegy 25 komoly tanulmányszámba menő dolgozat el is készült.⁶² A stafétabot jó kezekbe került. Egy évvel a lap indulása után már sikerült egy Gustiékhoz hasonló – persze szűkebb körű – táborozást megszervezni báró Bánffy Ferenc segítségével, aki a *Keleti Újságból* értesült az *Erdélyi Fiatalok* falumunkájáról, s kolozsborsai birtokán biztosította egy kisebb kutatócsapat számára a munkalehetőségeket. A csoportban a különböző szakmabeliek Gustiékhoz hasonlóan együttműködve dolgoztak, volt köztük rajztanár (Pálfy Zoltán), aki a népművészeti értékekkel foglalkozott, zeneakadémiai hallgató (Szabó Géza), aki népdalt gyűjtött, joghallgató (Miklós András), aki a vidék gazdasági helyzetét kutatta, egy másik jogász (Mikó Imre), aki a községek nemzetiségi helyzetképét készítette el, egy akadémiai hallgató (Demeter Béla) pedig a falvak gondolatvilágát, szellemi áramlatait vizsgálta. Az élő (nem a Tavasz vagy Imre értelmezésében élő) falu közvetlen megismerése termékenynek bizonyult, az összegyűjtött anyagból közlemények születtek. A *Falufüzetek* sorozat két írása – Mikó Imre elemzett nemzetiségi tanulmánya s Demeter Bélának

a falu szellemi áramlatairól szóló munkája – ennek a kiszállásnak a gyümölcse volt.

Nehéz lenne még csak felsorolni is a lap szorgalmazta minden terepakciót, de az egyszerű szemelgetés is meggyőzhet a falugyakorlatuk szerteágazó voltáról. Udvarhely környékén, a Homoród mentén, Erdővidéken, a Nyikó és a Küküllő völgyében egyaránt dolgoztak tevékeny – igaz elszigetelt – csoportok, számos község határneveit írták össze, szociográfiai alaprajzát készítették el. Kár azonban, hogy ezeknek a terepakcióknak igen kevés írásos nyoma maradt.⁶³

(3) A gyakorlati munka egyik jelentős ága volt az önképzést és a feladatok tisztázását szolgáló faluszeminárium. Ez volt az a szervezeti forma, amelyben a fiatalok elsajátították a tudományos alapismereteket, s ugyanakkor előkészítették a terepakciókat. A faluszemináriumokon érdekes megbeszélések folytak a falufejlesztésről, a falu gazdasági helyzetéről, ismertették a Gusti-féle falumunkát, a „Bartha Miklós” Társaság meg a Sarló falutevékenységét, foglalkoztak népművészettel, néprajzzal, egyszóval széles pászmát felölelő önnevelő fórumnak bizonyult ez a nemes kezdeményezés. Figyelembe kell venni azt is, hogy a harmincas évek elején a hazai magyar tudományos és közéletben ez volt az *egyetlen* intézményi forma, amely ezzel a tevékenységgel foglalkozott, s így ésszerűnek tűnt a faluszeminárium titkárának, Venczel Józsefnek az a javaslata, hogy az egész Erdélyt átfogó falumunka egységes szervezetévé kellene növeszteni ezt a szervezeti keretet. Csak sajnálhatjuk, hogy a belső szétválás és a külső idegenkedés miatt ez a jól indult kezdeményezés nem nőhetett ki magát, a szervezők szándékának megfelelően, olyan fórummá, amely az egybehangolt Gusti-kutatások mintájára koordinálhatta volna az egész falumunkát. A faluszeminárium feladatkörét ki szeretnék volna bővíteni, más nemzetiségű fiatal kutatókkal megteremtett kapcsolatok ápolójává akarták formálni, de az e felé tett lépések bizonytalanok voltak. (A román és szász ifjúság képviselőinek az előadásai 1932-ben – a lap híradása szerint – technikai okok miatt elmaradtak.)

Az *Erdélyi Fiatalok*-csoportosulás tevékenységében a hatékonyság egyik fokmérője éppenséggel a faluszeminárium működése volt. E szemináriumi munka lankadása előjele volt annak, hogy a bomlás folyamata megindult.

(4) A faluszemináriumtól elválaszthatatlan, vele egybeszövődő gyakorlati munkakör volt a tudatalakítás, jelesül az előszóval végzett tudatformálás. Míg a faluszeminárium leginkább saját berkeikben szolgálta a feladattisztázást, addig az ismeretterjesztő előadások főleg kifele, a tömegek felé akartak eszmetisztázók lenni. Faluművelő előadó-tevékenységük önismeretet szolgáló – úgy is mondhatnánk: önismerető – jellegéhez nem fér kétség, ez már a témaválasztásból élesen kirajzolódik. Amikor – hogy csak kiragadott példákra hivatkozzunk – Balázs Ferenc Somkeréken a szövetkezeti eszme gyökereiről, Sajóudvarhelyen a gazdasági válság következményeiről, Demeter János Désen a román gazdasági élet szervezetlenségéről, Méliusz József Temesváron a magyarság kisebbségi helyzetéről értekezett, nem egyszerűen az „általános műveltség” emelését, hanem saját életkörülményeink jobb megértését szolgálták.

A vidékjáró előadásutaknak megvolt az a nagy előnyük, hogy az íróasztal-szociológiát amúgy is megvető, társadalmi érdeklődésű ifjak egyszerű meditációval soha meg nem közelíthető, életes kérdésekkel kerültek a helyszínen kapcsolatba. Különleges jelentősége volt ezen belül annak, hogy a temesvári kiszállásuk alkalmával megismerkedtek a lap ottani szimpatizánsainak a munkásifjak körében folytatott szociográfiai munkájával, s személy szerint is találkozhattak a Blaskovics telepi „alanyokkal”, a munkásfiatalokkal. Ez volt az első – ha csak nem az egyedüli – eset, amikor a falukutatók közvetlenül megismerkedtek a városi proletárkörnyezet ifjainak szociográfiai problémáival.

(5) Érdemükül kell betudnunk, hogy önmegismerő ösztönző szerepet vállaltak, lelkesítő felhívásokkal, pályázatok kiírásával szerették volna kiszélesíteni a magyar falukutatók körét. E tekintetben nem annyira a pályadíjak (hiszen a szűkös anyagi lehetőségek nemigen tették lehetővé, hogy *anyagilag* is ösztönzők legyenek a jutalmak), hanem inkább az erkölcsi siker fölcillantása volt mozgósító energia.

A falupályázatok tematikusan közvetlenül népismerő jellegűek voltak: az erdélyi magyar falu gazdasági helyzete, a nép és az intelligencia viszonya, az ősi népművészet mai szerepe, a vegyes lakosságú vidékek nemzetiségeinek egymáshoz való viszonya és kölcsönhatásuk, nem is beszélve valamely falu konkrét-szociológiai leírásáról –

egyáltalán egyig önfeltáró bűvarkodásra buzdító címeknek bizonyultak. Egyes témák – mint például az 1932-ben meghirdetettek – egyenesen lényegmegragadó útmutatások is lehettek. A falu gazdasági nehézségei, a falusi lakosság városba vándorlása – hogy csak két javaslatot emeljünk ki – minden bizonnyal alkalmas lett volna arra, hogy a tőkés-földesúri rendszer korabeli sebezhető pontjait hozzáértően be lehessen mutatni. Nem a meghirdetett pályacímeken, hanem a hozzá közeledő fiatalok felkészültségén múltott az, hogy ilyen irányításra sem születtek csontig hatoló szociográfiai leleplezések.

Figyelmük még arra is kiterjedt, hogy gondoskodjanak a szociográfus-utánpótlás felől, már a középiskolás fiatalok érdeklődését igyekeztek ráirányítani a falukutatásra. A középiskolai tanulóknak kiírt pályázatuk – a tipikusan iskolás dolgozatok mellett – „a világháború utáni erdélyi magyar falu” témával faluvizsgálatra szólított föl.

Pályázataik népszerűsége végső fokon szintén mérlege volt munkásságuk eredményességének és népszerűségének. A kapkodás és civakodás, a bizonytalanság és pártütés szellemének elhatalmasodása az irántuk érzett rokonszenv grafikon-szárának lefele görbülését eredményezte, s ennek kézzel fogható jele a falupályázatok iránt megmutatkozó közömbösség volt. 1935-ben már azon panaszkodtak, hogy a kiírt pályázatra egyetlen dolgozat futott be. Mi utólag hozzátehetjük: a panasz annál inkább jogos lehetett, mert még ez az egyetlen pályamű is az egyház újjáépítő munkájában látta a falukérdés megoldásának egyedüli módját.

(6) Gyakorlati munkásságuk fő területét a lapban közölt szociográfiai tanulmányok jelentették. Helyzetfeltáró érdeklődésük elég széles skálán mozgott, a közegészség és orvosellátás, a kisebbség elhelyezkedési problémái, a művelődési élet jelenségei, a falvak szellemi élete, ritkábban pedig a vagyoni helyzet, eladósodás és így tovább mind ott szerepelt szociográfiai tanulmányaik témái között. A konkrét szaktudományi elemzések határozottan Gusti-hangzásúak voltak, bár e tekintetben különbséget kell tennünk a *Gusti-módszer* alkalmazása és az általános *Gusti-elvek* érvényesítése között. A konkrét szociográfiai közlemények nem annyira a módszert, mint inkább a bukaresti iskola *alapelvét* követték, ez pedig nem volt más, mint a retusálás nélküli valóságismerés.⁶⁴

Az *elv* és *módszer* viszonylagos elkülönülése érdekes egybefonódásokat eredményezett. Adott esetben a nagyobb gépezetet mozgató *Gusti-módszerrel* szerzett ismereteket – a valóságmegismerő *elv* átvételével és alkalmazásával – minket-tükröző oldalról megközelítve értékelték, s így jutottak el önbemutató következtetésekhez. Ezt tette például Tonk Emil, amikor Banu *Sănatatea poporului român* című, monografikus módszerrel gyűjtött gazdag tényanyagát a népbetegségek elterjedéséről fölhasználta arra, hogy erdélyi viszonylatban bemutassa a nemzetiségektől lakott vidékek szomorú közegészségügyi állapotait.⁶⁵ Ugyanígy járt el az említett szerző az alkoholizmus romániai elterjedését vizsgáló cikkében is,⁶⁶ amikor is több forrásmunka adataiból összehasonlítás útján olvasta ki a magyarul a vidékekre érvényes arányokat. Ugyancsak a mások gyűjtötte anyag fölhasználásával sikerült Bódis Gáspárnak bemutatnia a malária elterjedésének veszélyét Erdély egyes vidékein.⁶⁷ Az orvos-szakíró ugyanezen az úton járva, a *Gusti-folyóirat* egyik közleményére támaszkodva jellemezte a romániai magyar orvosellátás helyzetét, beleépítve ebbe az *Erdélyi Fiatalok* saját kutatásainak eredményeit.⁶⁸ Ez az eljárás mód amolyan kényszermegoldás volt, a szűkös anyagi feltételek nyilván nem biztosíthatták az átfogó adatgyűjtést, a statisztikák elkészítését, s így a helyzetképet abból kellett összerakni, amit az ilyen anyagi források birtokában mások föltártak.

Az eredeti kutatásokra épülő vizsgálódások csak kisebb parcellán folyhattak, olyanon, amelyen az adatgyűjtés nem követelt nagyobb erőket. Ilyen lehetőséget nyújtott az iskolaszociográfia. Simon Károly például a kolozsvári református kollégium tanulóinak adatait fölhasználva mutatta ki a diákok származás szerinti társadalmi rétegződését, illetve az életkörülmények meg a tanulmányi helyzet közötti korrelációt.⁶⁹ Az ilyen elsőkézből-felmérésnek a szűk keresztmetszet miatt nyilván szegényesebb mondanivalója volt, de az önismerő funkciót mégis betöltötte. Nekünk, az itt közölt iskolaszociográfiai adatok késői böngészőinek beszédes és múltmegismerő értékű már az az egyszerű tény is, hogy az egyébként körültekintő szociográfus, aki a „társadalmi osztály” fogalmát igen lazán értelmezte (hiszen a lelkész-tanár-tanító, a magánzó vagy akár a háztartásbeli nála külön osztály), még csak meg sem említette azt, hogy a *munkásosztály* soraiból egyáltalán került-e be valaki az iskolába. Az „ipari mun-

kás" kategória egyszerűen hiányzik a származást kategorizáló csoportosításból. Ez nemcsak a tényleges helyzetet, de az adott helyzethez való viszonyulási módot is jól jellemzi.

A lap statisztikai módszerrel készített kisebb átmérőjű szociográfiai tanulmányai a közvetlen időszerűség csillagzata alatt születtek, az ún. égető problémákat világították meg, s nem csupán magunkismerő, hanem inkább magunkon segítő finalitással. Ebbe a tárgykörbe sorolhatók a fiatal értelmiségiek elhelyezkedési lehetőségeit bemutató adatok, a falusi szövetkezeti mozgalom útegyengetésére íródott, tényközlő cikkek, a magyar nyelvű könyvkiadás állapotát jellemző grafikonok, avagy a székelység nemzeti vagyonát és adósságait fölmérő tájékoztatók. Ez utóbbi téma a hitelkérdés egyik szakemberének, Molnár Dénesnek a megvilágításában különösképpen az időszerűség jegyében fogant, ugyanis a szerző a konverziós törvény szemszögéből közeledett a székely gazdaságok adósságainak szakszerű statisztikai ábrázolása felé.⁷⁰

A társadalmi valóság közvetlen észleléséből fakadó, a szó szűkebb értelmében is szociográfiai arcélú írások elsősorban a *Falufüzetek* sorozatban jelentek meg. A már említett kolozsborsai tereptanulmányok legjelentősebb eredményéről, Mikó Imre nemzetiségi tanulmányáról már szólottunk, ugyanebbe a kategóriába tartozik – persze értékei tekintetében messze mögötte – Demeter Béla füzete az erdélyi falu szellemi keresztmetszetéről.⁷¹

A mintegy három évi falukutatás anyagát leülepitő tanulmány negyven faluban tapasztalt jelenségeket igyekezett szintetizálni, s így bár a faluélet egyetlen összetevőjére – a parasztság szellemiségére – összpontosított, jellegét tekintve a sajátost meghaladó általánosítás akart lenni. S hogy ez mégsem egészen sikerült, ennek az volt az oka, hogy a szerző – a Gusti-kutatásokat leginkább felbőszítő módszerrel – *előítéletesen* közeledett a faluhoz. Amikor megállapítja, hogy „a magyar falu magasabb szellemi fejlettséget képvisel”⁷², vagy amikor a marxistákat úgy jellemzi, mint akik „tagadják az evolúcióba vetett hitet”⁷³, s a kollektívizmus elvét pedig azért marasztalja el, mert „az egyénből gyermeket csinál, aki az államatyától munkája ellenértékeképpen lakást, fűtést és kultúrát kap”⁷⁴ arról tesz tanúbizonyságot, hogy előítéletei lényegében az egyoldalú tájékozottságból eredtek. Becsületére

válik viszont, hogy esetenként saját előre megfogant ítéleteivel ellentétben álló *válóságselemekre* is rátalál.

Szemelgessünk ezekben a spontánul elénk tárulkozó, valóságos önismeretet kifejező észrevételekben. Az a szociográfus, aki a vallás szellemiséget determináló előfeltételezésével a tarsolyában indult falura, kénytelen volt megállapítani: „a nép vallásossága nem tudatos”, „a pap és a nép között konfliktus támad”⁷⁵, ezek a személyes ellentétek – nem pedig a meggyőződés – oda vezetnek, hogy a parasztok más vallást választanak maguknak. Magyarán mondva: felületi ez a vallásosság, és számos közvetlen benyomás által meghatározott, beleértve ebbe azt a hűsvér embert is, aki a falusiak felé továbbítja az „igét”, s akiről empirikus tapasztalatokat szerez a köznapi ember. (Demeter Béla leírta például, mennyire visszás az, hogy az egyik falu dúsgazdag lelkipásztora 45 százalékos kamatot szedett a híveknek adott kölcsönök után, a szószéken viszont a gazdaggal, a szegénnyel, a tevével meg a tű fokával példálózott.) Még ha a szociográfus nem annyira a jelenség mélyebb mozgatóját, hanem csak a felszínt érinti, s megoldásnak azt sugalmazza, hogy megfelelő helyre – papnak – megfelelő embert, akkor is tényleges szimptomát észlelt, s végső következtetése – „az egyház napjainkban nem örvend annak a rendíthetetlen bizalomnak, mint a háború előtti időkben”⁷⁶ – a falu akkori szellemi arculatának egyik lényeges elemét emelte ki.

Ugyanilyen ráhibázásszerű igazság-magokra bukkanunk a falu és a kapitalizmus viszonyának jellemzésekor.⁷⁷ Már a kapitalizmus definíciója – „a kapitalizmus a magántulajdon rendszerén felépülő tőkeuralom”⁷⁸ – alkalmas volt arra, hogy a szerző fényt derítsen a falu és a tőkés rendszer kapcsolatának egyes oldalaira. Demeter Béla a falusi környezetben jól megérezte a falusi ember ösztönös iszonyát a tőke uralmával szemben, de a szerzőnek arra már nem tellett a tisztánlátásból, hogy megértse: ez az eltaszítás valami iránti vonzódást jelent. Így aztán a Demeter Béla bemutatta faluszellemiség amolyan furcsa kettébe vágottságában jelent meg az olvasó előtt: egyfelől a falusiak „tárgyilag még a kapitalista rendszer függvényei, ezzel viszont nem érznek semmiféle lelkiközösséget”⁷⁹, ez az elhatárolódás azonban – a *Falu* írója szerint – nem jelent vonzódást valamely „szociális irányzathoz”. Holott a falu mentalitásában az akkor meglevőnek az elutasítása valami másnak – a nem kapitaliz-

musnak – az igenlését fejezte ki, még ha ez nem is mutatkozott meg valamilyen tudományosan kimondott új faluelképzelésben.

A szerző becsületes szándékaihoz nem fér kétség, s ha a cél és a megvalósítás nem is fedi egymást, Demeter Béla írása megmarad a harmincas évek azon munkái között, amelyek a román falumunkával összecsengő hangvételben íródtak, a torzításokon is áttetsző faluismereti tényeket közöltek, s arra sarkalltak, hogy a bukaresti iskola nyomdokain megszervezzék a falusegítés országos akcióját.⁸⁰

g. Agónia

A falumegismerő lelkesedés és a világnézeti függetlenség hamuja alatt parázsló ellentétek már az 1932 őszen tartott ifjúsági konferencián kirobbantak. A három napig tartó értekezleten a marxista ifjak határozott hangon bírálták az *Erdélyi Fiatalok* egyes vezetőinek megalkuvó magatartását, s a hallgatóság java része nekik adott igazat. Támadólag lépett föl a katolikus ifjak jobboldali csoportja is, így az *Erdélyi Fiatalok* két tűz közé került. Sajnálkozva állapította meg a lap főszerkesztője, hogy a marxisták és a katolikusok két kialakult világnézet képviselői, minek következtében a világnézeti függetlenséget hirdetőik „nemcsak a támadások keresztjébe kerültek, hanem ki is estek a nagy rostán.”⁸¹

A belső válság, a bomlás megindult. Ennek legbiztosabb jele az volt, hogy a baloldal kiválása és a katolikusok támadása után az addigi haviszemle öt hónapon keresztül nem jelent meg, s 1933-tól kezdve rendszertelenül kiadott, kisebb lapterű folyóiratként működött.

Mindez kihatott az önmérlegelő tevékenységükre, a falukatató akcióik lendülete csökkent, a *Falufüzetek*-sorozat a negyedik szám után megszakadt.

A baloldal elkülönülése és a katolikus csoportosulás ellenakciója irányváltást hozott, s mivel a katolikus szárnyal együtt elvesztették a legkompetensebb Gusti-ihletésű szociológusukat, Venczel Józsefet, ez a konfliktus erőteljesen kihatott a szociográfiai felmérő munkájuk minőségére. Szabó Dezső neve mellett egyre többet emlegettek Makkai Sándort, akit hallgatólagosan valamilyen eszmei vezérnek fogadtak el. Most már nem ritkák a kommunistákat és a katolikusokat nyíltan vagy burkoltan támadó

írások, s érdekes, hogy mindkét irányban ugyanazt a fegyvert forgatták. Elméleti tájékozódásukban ugyanis metamorfózis állt be, a „közös” helyett mindinkább a „sajátost” kezdték hangoztatni, s ez átítatta szociográfiai szemlélődésüket is. Csak olyan mozgalmat tartottak életrevalónak, amely a *sajátos* erdélyi talajban gyökerezik, szerintük ugyanis az erdélyi problémákat csak egy ilyen ideológia világíthatja meg élethűen. Márpedig – a korabeli antikommunista propaganda kedvenc rágalmát visszhangozva – állították: a kommunisták, úgymond, idegen ideológia hordozói, a katolikus világnézet sem a sajátos erdélyi viszonyok eszmei képződménye, hiszen a mozgalom száalai Rómába futnak össze.

Önismerő eligazodásukra károsan hatott az, hogy új hangon kezdtek beszélni a *Sarlósokról*, marxista filozófiájuk „egyoldalúságát” emlegették, s legföljebb csak azért értékelték őket, mert szervezkedésük az ottani viszonyok szülötte, nem kívülről jött egyetemes áramlat hatására keletkezett, mint – állításuk szerint – az erdélyi kommunista ifjúság ideológiája és aktivitása. Ugyanakkor félreérthetetlenül példázódtak afelől, hogy a protestantizmus az erdélyi társadalmi mozgás hullámverése, s eszméi leginkább megfelelnek az erdélyi magyar ifjúságnak.

Másképpen kezdték értelmezni a pártokfelettséget és eszmei függetlenséget: „addig legyünk függetlenek a meglevő világnézetekkel szemben, amíg a magunkét ki nem alakítottuk”.⁸² Ha addig az eszmei harc felettség azt akarta jelenteni, hogy „pártatlanul” meghallgatnak minden véleményt, most a „függetlenség” egyre inkább a szélsőségek tudatos összeegyeztetésére irányult.

Az *Erdélyi Fiatalok* mozgalma egy évi vajúdas után végre hivatalosan is beismerte, hogy új irányban halad. Megszüntették a lap ifjúsági jellegét, át akartak térni az erdélyi magyarságot foglalkoztató általános kérdések vizsgálatára, persze anélkül, hogy elszakadnának az ifjúságtól. Ezt a lap alcíme is mutatja: „A romániai új magyar nemzedék folyóirata” lett az *Erdélyi Fiatalok*.

A „specifikus erdélyiség” élesztgetése a lapban nem vezetett meggyőző eredményekhez. Hallgatólagosan lemondtak a lírai stílusról, ez – legalábbis formálisan – a tényföltáró tudományos megközelítési mód előtérbe kerülését jelentette, de mivel legfőképpen a *sajátos* létkörülményeket akarták gazdag statisztikával, tudományos igényvel bemutatni, ez a líraiságot kiszorító szociológizálás

ugyanakkor a beszűkülést, a specifikum-keresésben elvesztést eredményezte. Ilyen körülmények között az önismerő értékek csak elszórtan jelentkeztek, amolyan – a lap egyik rovatcímével jellemezve – „csillámok a homokban”.

A mozgalomban beállt változás, a társadalmi valóság új elméleti és gyakorlati megvilágítása új értelmezést követel. Anélkül, hogy egészen pontos helymegjelölésre vállalkoznánk, valahol mégis helyet kell találnunk e főiskolás szervezkedésnek, a mozgalom különböző szakaszainak, az öntükrözésük eredményeinek azon a sávon, amelyen a szövetségesek, útitársak, szimpatizánsok, az együttműködést nem kizáró ellenfelek vagy a munkásmozgalommal nyíltan szembeforduló reakció elhelyezkedett.

Tevékenységük első szakaszában – a baloldal elkülönüléseig – a munkásosztály pártjának irányvonalával és elméletével, a marxizmus–leninizmussal ha nem is mindenben egyetértő, de részben mégis együttérző, szimpatizáns hang s ennek megfelelő önértékelés is jelentkezett a folyóirat hasábjain. A második szakaszban, amikor a mozgalom a sajátos erdélyiség és az ebből kinövő sajátos ideológia gondolkörében mozgott, már nagyobbára föladták ezt az együttérző tónust. Így aztán furcsa kettősség jelentkezett ennek az értelmiségi csoportnak az életpályáján. Egyrészt, amikor 1934-ben a kommunista párt kezdeményezésére megalakult a romániai magyar dolgozók első forradalmi szervezete, a MADOSZ, az *Erdélyi Fiatalok* nem hogy támogatta volna, hanem inkább kerékkötője akart lenni a MADOSZ munkájának, „túlzó” marxistáknak nevezte vezetőit, beleértve egykori munkatársukat, Bányai Lászlót is. Ehhez az „egyrészt”-hez hozzátartozik az, hogy a parasztkérdésben is elhatárolták magukat a baloldaltól, hiába ragadtak kaszáat a gyimesvölgyi és bihari parasztek kenyeret és iskolát követelve, az *Erdélyi Fiatalok* mögé fölzárkózó, a paraszti élet kilátástalanságán búslakodó értelmiségiek nagyrészt érzéketlenek maradtak. Másrészt olyan közleményeket jelentettek meg, amelyek akár a MADOSZ kiadványai is lehetnek volna, hiszen a szociográfiai felmérések bő statisztikai adatokkal bizonyították a falu nyomorát, a falu népének tudatlanságát, tanulatlanságát, aggasztó egészségügyi helyzetét stb. vagyis pontosan azt, aminek fölszámolásáért a baloldal gyakorlatilag föllépett. Ebben az összefüggésben – itt a furcsaság – a MADOSZ-t támadó *Erdélyi Fiatalok*

akarva nem akarva éppen hogy igazolta a MADOSZ program-célkitűzéseit.

Az „erdélyi fa gyökeréből faragott” sajátos ideológia hangoztatása – paradox módon – együttműködésre alkalmas vitapartnerre formált a MADOSZ-t támadó *Erdélyi Fiatalok*-ból, bizonyos vonatkozásban közös platformot lehetett kialakítani velük a jobboldal ellen. Ennek a lehetősége különösképpen a *Hitel* megindulásakor jelentkezett. Az *Erdélyi Fiatalok* – középutas, egyensúlyozó, a végtelentől rettegő beállítottságának megfelelően – azonnal tüzet nyitott ebben az irányban is. Támadásaik nem voltak egyértelműek. Vagy azt vetették a *Hitel*-csoport szemére, hogy az *Erdélyi Fiatalok* által megfogalmazott nézeteket ismétlik, s éppen ezért egyesek a *Hitel* szükségességét is megkérdőjelezték az azonos célokért folyó harc erőinek megbontása miatt. (Egyébként a *Hitel* kezdetben fel is ajánlotta az együttműködést.) Vagy pedig szembe fordultak a *Hitel* propagálta ideológiával, mint a saját világnézetükkel összeegyeztethetetlen életszemlélettel. Főleg a *Hitel*-csoport reakciós „új nemesség” tézisének támadták. Kitarítottak amellett, hogy nem felülről, a széthulló intelligenciából kell a nép feje fölé szervezni az új vezető réteget – miként a *Hitel* meghirdette –, hanem a népet kell úgy nevelni, hogy belőle új vezetők támadjanak. Ez a jelszó a *Hitel* arisztokratizmusának ellenpólusa is lehetett, s legalábbis formailag a demokratizmust sugározta.

Szerény érdemüknek tudjuk be tevékenységük második szakaszában is azt, hogy az ideológiai jobbra-balra csapkodásuk néha a fasizmust sem kímélte, ők maguk pedig nem hajtottak fejet a fasizmus előtt, már csak azért sem, mert ez sem „erdélyi gyártmány”. (Bár nem tagadhatjuk: az ideológia-felettségnek a második szakaszba is átnyúló árnyéka lehetővé tette, hogy néha objektivisták módjára mutassanak be fasiszta eszméket a lapban. Minden állásfoglalás nélkül ismertették például Hitler *Mein Kampf*-ját.)

1935-től az antifasiszta harc központi kérdése volt: széles népfrontba tömöríteni minden fasizmusellenes erőt. A kommunista párt és az általa irányított legális és féllegális szervezetek minden erejüket latba vetve igyekeztek fölhasználni azokat a lehetőségeket, amelyek hozzásegítettek az erők összefogásához, legyenek ezek nyíltan antifa-

szista színezetűek, vagy csak potenciálisan antifasiszta beállítottságúak.

Ilyen feltételek között merült föl az ún. ifjúsági parlament összehívásának a gondolata, amely – Tamási Áron szavaival – az *Erdélyi Fiatalok* népi humanizmusának, a *Hitelben* hirdetett újraértékelésnek és a baloldaliak szocializmusának az összeegyeztetését célozta. A MADOSZ lelkes szervezője volt a Marosvásárhelyre tervezett találkozóknak.

Az *Erdélyi Fiatalok* csoportja kezdettől fogva ellenezte a találkozót. Három követelményük volt: szögezzék le, hogy a találkozó megszervezése *nemzeti* alapon folyik; ne hívják meg a „túlzó” marxistákat; az ifjúsági szervezetek képvisellete alapján rendezzék meg a találkozót. Mivel egyik feltételüknek sem tettek eleget, az *Erdélyi Fiatalok* csoportosulása nem jelent meg az 1937 őszen lezajlott Vásárhelyi Találkozón.

A vásárhelyi seregszemle jó alkalom volt arra, hogy a kommunista párt, a MADOSZ képviselői rámutassanak a fasiszmus veszélyére, a demokratikus összefogás szükségességére. A *Magyar Párt*, az egyházak és a fasiszmusnak behódolt értelmiségi csoportok azonban, ha nem is tudták aláaknázni a szervezkedést, mindenesetre elérték azt, hogy a megfogalmazott határozatok éle tompult. A találkozó ennek ellenére a demokratikus erők előretörését igazolta.

Ily módon az *Erdélyi Fiatalok*-nak a találkozóval szembeni tartózkodó, sőt ellenséges magatartásáról egyértelműen elmarasztalólag beszélhetünk. Főleg azért, mert ez az álláspont most már nyílt szembefordulást jelentett a haladásért legkövetkezetesebben küzdő kommunistákkal, akiknek a találkozón való részvételében a trójai faló becsempészését látták.

Az *Erdélyi Fiatalok* sorsa megpecsételődött. A tömegbázisra már amúgy sem számítható csoport a találkozó után teljesen elszigetelődött, magára maradt, magunkat megismerő ösztönzései elapadtak. Ritkultak soraik is, mivel két szerkesztőjük, Balázs Ferenc és László József után Dsida Jenő neve is fekete keretbe került. Már előzőleg megrendítette a mozgalmat az, hogy a körülrajongott eszmei irányító, Makkai Sándor hűtlen lett elveihez, s elhagyta az országot.

A fasiszmus térhódítása megadásra kényszerítette a magányos protestáns csoportot. A királydiktatúrát szentesítő alkotmány első fejezetének 7. paragrafusára kimondta:

„egyetlen románnak sincs megengedve, hogy élő szóval vagy írással az állam kormányformájának megváltoztatását, mások vagyonának felosztását vagy szétosztását, adóeltörlesztést vagy osztályharcot hirdesse”. Az *Erdélyi Fiatalokat* nem lehetett azzal vádolni, hogy az alkotmány e kitéte ellen vétett volna. Azok, akik néhány évvel azelőtt reális önértékelésről tanúbizonyságot téve még mertek vagyoni egyenlőtlenségről írni, most már nyíltan hangoztatták, hogy „a kisebbségi magyarság nagy tömege foglalkozásra és végzettségre való tekintet nélkül majdnem ugyanazon gazdasági színvonalon áll”, „minden jogunk és alapunk megvan adva arra, hogy ennek az osztálytalanná vált társadalomnak megadjuk az igazi nevét: romániai magyar népközösség”.⁸³

A „magyar népközösséget” most már csak nagy betűvel kellett írni: *Magyar Népközösség*, s kész volt a következtetés: „a romániai magyarság jövőjére nézve kétségtelenül elhatározó fontosságú tény a Nemzeti Újjászületés Frontjába való beiratkozás és a Magyar Népközösség keretének létesítése”.⁸⁴

Kovács Katona Jenő annak idején Mohamed koporsójához hasonlította az *Erdélyi Fiatalok*-csoportot végső vergődésükben. A hasonlat kétszeresen találó. Valóban Mohamed koporsójaként lebegtek hosszú ideig a jobb és baloldal között, s végül tényleg koporsóba zárt holttesthez hasonlított szervezkedésük. A *mozgalom* ugyanis a hosszú agónia után meghalt, csak *egyedekben* élt tovább hatása.

Az *Erdélyi Fiatalok* ténykedése olyan értelmiségi csoport életútja, amely – László Dezsővel az élen – nem akart (a saját szavaival élve) a marxizmus és a kapitalizmus malomkövei között felőrlődni. Hozzátehetjük: éppen ebbe pusztult bele. A részletkérdésekben megdöbbenően hű „szociográfiai igazságokat” feltáró csoport megmaradt utóvédcsapata – a valóság hű ábrázolást sürgető minden felhívásuk ellenére – gondolatban mentesíteni akarta magát a társadalmi realitástól, attól, hogy a tőkés világban objektíven mégiscsak a László Dezső emlegette malomkövek örölnék. Nem akartak tudomást venni erről, mert sem az egyik, sem a másik kő alá nem akartak kerülni. Mozgalmuk minden pozitívuma és negatívuma azt igazolta, hogy az adott viszonyok között ez hiú ábránd maradt. Fő hibájuk a habozás volt. Elméleti bizonytalankodásaik a reális társadalmi viszonyok fölött lebe-

gő „összerdélyi magyar egység” irreális képzetét termelte ki egyesekben, s önfeltáró érdemük éppen azon mérhető le, hogy egyesek közülük mennyire tudtak elszakadni ettől a misztikus közösség-hittől.

Az *Erdélyi Fiatalok* mozgalma – képletesen szólva – amolyan iskola volt: az osztálytermekben még egymás mellett ültek a tanulók, s nemigen lehetett tudni, kiből mi lesz. A padtársak – a későbbi kommunisták vagy klerikálisok, narodnyikok vagy transzilvanisták, nacionalisták vagy internacionalisták – még együtt izgulták át az órákat, együtt tanulták a leckét, amelyet az élet adott föl nekik. De mihelyt kinőttek a padból, saját életutat választottak, járták az önmegismerés maguk választotta útját.⁸⁵